

**LA VILA DE ROSES
EN ELS SEGLES
XVI i XVII**

Per MARIÀ BAIG I ALEU

1. Introducció

La història de Roses, des de la seva fundació, ha estat marcada per l'estratègica posició que ocupa a l'extrem de la badia del seu nom. Port relativament ben resguardat prop dels caps Norfeu i Creus, podria realment haver estat fundat durant la hipotètica colonització ròdia del segle VI abans de Crist⁽¹⁾. El més probable, però, és que Roses es desenvolupés durant la colonització dels grecs foceus, al mateix temps que la veïna Empúries, i que va continuar encara quan aquesta desaparegué el segle III de la nostra època. Roses perdurava a l'època visigoda en què es va bastir el castell del Puig Rom, entre altres restes arquitectòniques del seu terme⁽²⁾.

En època més recent, Roses i els seus voltants varen ésser recolonitzats a partir del monestir de Santa Maria que es desenvolupà a partir de l'any 960 i que estava situat exactament sobre l'antiga Rhode grega. Es convertí en plaça forta important en l'època comtal, durant els enfrontaments entre el comte d'Empúries, senyor del lloc, i rei Jaume I de Catalunya. Emperò, va ésser al segle XVI quan la seva importància estratègica es confirmà mitjançant el bastiment de l'enorme fortificació que avui coneixem per Ciutadella. Dins del seu perímetre hi varen quedar el monestir de Santa Maria juntament amb les cases de la població. Completa la defensa el castell de la Trinitat, sobre un turó a l'extrem de la badia.

Si la situació estratègica de l'emplaçament on fou bastida va ésser l'origen de la població de Roses i potencià el seu creixement, també ha estat la causa de la repetició d'uns fets traumàtics que han marcat, i de vegades quasi sentenciat, la continuïtat de la població. Ens referim als successius setges que Roses ha sofert al llarg de la seva història. En el present treball presentarem una sèrie de dades sobre la construcció de la Ciutadella i l'evolució de la vila en els segles XVI i XVII. Veurem els anys de la Guerra dels Segadors, amb el setge del 1645 i els de la guerra de la Lliga d'Ausburg, amb el setge del 1693. Finalment, estudiarem com tots aquests afers militars afectaren la vida i el desenvolupament de la vila de Roses.

Malgrat l'interès històric de la vila de Roses en els seus diferents àmbits: Monacal (monestir de Santa Maria), feudal (possessió del comte d'Empúries), militar (tant per les fortificacions com pels esmentats setges soferts), arqueològic (per l'antiga Rhode), i, com no, l'interès humà del coneixement de la vida d'una petita comunitat bàsicament pesquera, la bibliografia sobre Roses és molt poc abundosa.

Pel que fa referència als aspectes arqueològics, hem de recordar que la identificació de l'antiga Rhode amb l'actual Roses no s'ha confirmat fins temps molt recents. Així, unes excavacions fetes per Folch i Torres a principis de segle donaren encara un resultat totalment negatiu. Es deu a Miquel Oliva i Prat l'inici de les excavacions que han desenterrat les restes dels poblaments de les èpoques hel·lenística i romana, excavacions continuades després de la seva mort per Aurora Martín.

Per a l'època medieval del monestir de Santa Maria de Roses ens hem de referir obligadament a l'obra de Francesc Monsalvatje. Actualment, el que resta dels documents del monestir —una documentació molt malmesa— es conserva a l'Arxiu de la Corona d'Aragó⁽³⁾.

Durant l'edat mitjana Roses formà part del comtat d'Empúries. En l'arxiu d'aquest llinatge és on deuen conservar-se els documents sobre la Roses medieval⁽⁴⁾.

L'any 1808 el presbíter Antoni Perich va escriure un manuscrit titulat *Relació de les antiguitats i modernitats de la vila de Roses*, obra que va ésser consultada per Josep Pella i Forgas per a la redacció de la seva *Història del Ampurdan*. Així mateix, l'any 1895 Sebastià Martí, professor de la vila de Roses, publicà un opuscle titulat *Rosas su fundación y su monasterio, vicisitudes que ha tenido la villa y sitios que en diferentes guerras tuvo que resistir, opusculo escrito en presencia de los datos suministrados por el archivo de la población* publicat a Girona, en el qual fa un breu repàs de la història de la vila tot esmentant, també, el manuscrit de Perich.

També al segle XIX, Pasqual Madoz inclou en el seu *Diccionario Geográfico Histórico*, algunes dades sobre la història de Roses, encara que sense esmentar les fons d'informació.

Més modernament, i arran de les excavacions de la Ciutadella de Roses, va aparèixer l'any 1965 un número monogràfic de la *Revista de Girona* dedicat a Roses. Un article de Juan Ainaud feia una crida a l'opinió pública sobre els problemes de l'especulació del terreny que amenaçaven la persistència de la Ciutadella. Afortunadament, avui hom ha aconseguit salvaguardar per a les futures generacions la Ciutadella de Roses, malgrat la mutilació d'un dels baluards del recinte.

Darrerament, concretament l'any 1984, ha aparegut un llibre de P. Barbarà on es recullen notícies, records, documents i curiositats referents a la vila de Roses, especialment originals pel que fa referència a partir del segle XVIII.

En el present treball ens centrarem en els segles XVI i XVII. Són uns segles molt interessants⁽⁶⁾, una època de transició entre la societat feudal –recordem els conflictes remences de finals del segle XV– i l'època moderna –la Guerra de Successió que acabà amb els privilegis catalans–. És l'època del bandolerisme, de la Guerra dels Segadors, el Corpus de Sang, l'annexió del Rosselló a França i que acabà amb el regnat de Carles II.

Respecte a les fons documentals emprades pel present estudi, aquestes es detallen en l'annex. Bàsicament, però, podem avançar que hem emprat una sèrie de documents procedents del *Archivo General de Simancas*, juntament amb les col·leccions diplomàtiques de documents d'aquest arxiu que ens proporcionen valuoses informacions sobre la fortificació de Roses al segle XVI. Hem consultat també els registres de Cancelleria de la Corona d'Aragó i els protocols notariais de la notaria de Roses, dels quals se'n conserva documentació únicament fins al primer quart del segle XVII. Referent a les estadístiques de demografia⁽⁷⁾, malauradament tots els registres parroquials comencen a finals del segle XVII, i encara que poden ésser d'utilitat per als segles XVIII i XIX, cauen fora de l'àmbit cronològic del present estudi.

Finalment, hem recollit tota una sèrie d'impressos i manuscrits de notícies d'afers bàsicament militars del segle XVII, molt especialment referents al setge del 1693, disperses per diferents biblioteques: Biblioteca de Catalunya, Biblioteca del Palau de Peralada, *British Library* de Londres, *Biblioteca Nacional de Madrid*, Biblioteca del Centre Borja de Sant Cugat del Vallès, Arxiu Municipal de Girona i els *Archives Historiques de l'Armée de Terre* de Vincennes (França). Així mateix, a la *Biblioteca Nacional* hem consultat la correspondència del Duc de Villahermosa, que fou capità general de Catalunya i d'altres manuscrits.

La caiguda de Roses durant el setge del 1693 fou un fet que commocionà l'opinió pública de tota Europa. Veurem, també, el ressò que aquest fet tingué

en diversos mitjans i estaments. Per aquest fi hem consultat les actes municipals de Girona i de Barcelona així com la correspondència mantinguda entre la Cort de Madrid i els familiars austríacs de la reina, correspondència publicada a principis de segle per Maura revisant arxius alemanys i austríacs.

2. La vila de Roses de l'Edat Mitjana a la Moderna

Segons Monsalvatje, la vila medieval de Roses s'originà al voltant del monestir de Santa Maria. Així, en la donació al monestir feta pel comte d'Empúries Gaufred l'any 976 no s'esmenta per res la vila de Roses. Tampoc apareix aquesta en un document del 1060, i, de forma molt poc definida, es parla dels habitants del lloc junt al convent de Santa Maria en un document datat l'any 1079.

Les excavacions realitzades recentment han descobert restes d'un poblament paleocristià en el turó on hi ha l'església del monestir. La continuïtat d'un poblament en el lloc de l'antiga Rhode a l'alta edat mitjana és un tema de gran interès, però que cau fora dels objectius del present estudi. L'església del monestir fou construïda al segle XI. Era de tres naus i tres absis semicirculars amb decoració lombarda. Fou abandonada a finals del segle XVIII, quant ja estava en ús l'església a la nova vila, prop del mar. A principis del present segle estaven encara dempeus la volta de canó i l'absis central⁽⁸⁾.

Al costat de l'església del monestir hi havia un petit claustre, avui dia totalment destruït, i al seu voltant es disposaven les dependències monàstiques. Tot aquest recinte estava clos per una muralla que en opinió de J. Badia podria haver estat bastida a mitjan del segle X, en conseqüència, anterior a la mateixa església. Es conserva encara avui dia una torre cilíndrica d'aquest recinte interior fortificat. En les il·lustracions que acompanyen es pot veure l'estat d'aquesta muralla i el de l'església del monestir a principis de segle. Ja veurem més endavant com en els plànols dibuixats pels enginyers militars dels segles XVI i XVII es reflecteix la forma i l'extensió d'aquest recinte.

Fora de la zona estrictament monacal hi havien les cases de la població. Una segona muralla, també medieval (emperò més tardana que la del recinte interior) tancava la població. També es conserven alguns vestigis d'aquesta muralla, el traçat de la qual podem seguir de forma força acurada en els esmentats plànols militars. Dels carrers i cases de la vila medieval no es conserva avui dia cap rastre. Tot va quedar destruït en les guerres de finals del segle XVIII i principis del XIX.

Josep Pella i Forgas ens dona una visió de l'evolució de la vila de Roses a l'edat mitjana que transcrivim tot seguit:

«Empezó en el siglo XI un lugar de pocos habitantes, sin que antes hubiese memoria allí de habitaciones sinó de la gran soledad que rodeaba al monasterio señor y usufructuario de las montañas vecinas hasta Cabo de Creus y de las pesquerías, pero en el siglo XII y después en el XIII con el desarrollo de la pesca vino Rosas á mucha grandeza».

Naturalment, les afirmacions sobre l'oblit del lloc en el moment de l'edificació del monestir han d'ésser matitzades a la llum dels resultats de les excavacions. De totes maneres, és indubtable que la pesca, així com el port, foren determinants en el desenvolupament de la vila. Pella segueix:

«Quedó la villa cercada de murallas, de cuyos portales guardaba por las noches las llaves el abad; en la ribera del mar y en la entrada del puerto, corona de las peñas, eran varias las torres de vigilancia y por el lado de poniente sobre una loma dominaba el monasterio; las paredes oscuras de su iglesia románica dividida en tres naves, las torres, muros y reparos, dábanle aspecto de fortaleza».

Com hem dit, la pesca era una activitat fonamental. No és estrany doncs, que el monestir s'interessés per aconseguir dels comtes d'Empúries garanties de pesca en el territori. Així, sabem que l'any 1184 el comte Ponç Hug donà al monestir les rendes del mar⁽⁹⁾. Més tard, un altre document del 1328 ens informa d'una venda dels comtes a l'abadia dels delmes del mar⁽¹⁰⁾. Unes sentències dels anys 1392 i 1396 acabaren de perfilar els drets sobre la pesca⁽¹¹⁾. Per la primera obtingué l'abat de Roses el terç del peix pescat pels pescadors de la vila de Castelló. Per la segona, els drets a pagar pels pescadors de Cadaqués i altres poblacions per a poder pescar en el territori de Roses.

Pella i Forgas ens informa també sobre l'afer de la pesca:

«Vendían los habitantes de Rosas pescado y coral solamente en la villa de Castelló por ser á manera de vecinos, mas cuando les pesó esta consideración y formaron población grande, pidieron se les reconociese el derecho á poder vender, llevar y transportar por todas partes su pescado, también levantar, como en la villa, hornos de cocer pan, no pagar, barra en el puente de Castelló, lograron tener propio tribunal para ambas jurisdicciones civil y criminal y el permiso de un impuesto sobre todos los vecinos para la obra de los muros y negocios de la comunidad; así Rosas salió honradamente de dependencia y sin luchas alcanzó la libertad municipal completa, porque obtuvo gobierno propio en 1402 y dos prohombres (cónsules) la gobernaron y 30 concelleres».

Pella i Forgas pren com a referència per aquest darrer punt de l'atorgament del govern municipal de Roses un privilegi del rei Martí l'Humà donat a Tortosa l'onze de febrer del 1402, juntament amb uns altres registres de confirmació de privilegis. No ens ha d'estranyar el fet que sigui el mateix rei Martí qui atorgui els privilegis a Roses, doncs justament pocs dies abans d'aquest fet, concretament el 2 de gener del mateix any de 1402, el comtat d'Empúries va ésser incorporat a la corona. En aquells moments, Roses depenia, doncs, de forma directa del monarca⁽¹²⁾.

El monestir de Roses va tenir, també centres annexes. Així és conegut com l'any 1306 el priorat benedictí de Santa Maria del Camp, de Garriguella, depenia del monestir de Roses⁽¹³⁾. Molt aprop de la vila de Roses existí, també, el monestir de monges de Santa Margarida⁽¹⁴⁾. L'església de Santa Margarida va ésser donada al monestir de Roses que la prengué sota la seva protecció⁽¹⁵⁾. Més tard, l'any 1279, es troben ja documents esmentant explícitament el monestir de Santa Margarida.

Hem d'assenyalar, de totes maneres, la decadència que sofrí el monestir de Roses al llarg dels segles XIV i XV. Joan Badia ens aporta curioses anècdotes que es troben escrites en les visites pastorals d'aquests segles. Dels 14 monjos que tenia el monestir l'any 1314, passà a set el 1440. El mateix Monsalvatje ens diu:

«...hemos encontrado que en el año 1588 la peste invadió la villa de Rosas, abandonando el Prior el monasterio, el cual al volver al mismo en el año siguiente encontró que le habían robado los libros, ropas, muebles, despensa y hasta objetos de la iglesia. Esta nota nos demuestra que la abadia de Rosas estaba en gran decadencia al unirla el Papa Clemente VIII, en el año 1592 á la abadia de Amer, junto con el priorato de Santa María del Coll».

No obstant, després de la incorporació persistí encara una comunitat de monjos en el monestir fins a finals del segle XVIII, just abans de la Guerra Gran. Consta que ja l'any 1792 no havia monjos al monestir i es demanava a l'abat d'Amer que li retornés la comunitat.

Des del punt de vista d'estratègia militar, el port de Roses ha tingut una importància fonamental al llarg de la història. Tenim notícies que sofrí un setge l'any 1275 durant les guerres entre Jaume I i el comte d'Empúries⁽¹⁶⁾. També l'any 1285 tornà a ésser escenari de lluites, doncs l'exèrcit del rei de França Felip la prengué per les armes. En les dies 3 i 4 de setembre del mateix any tingué lloc davant de la vila el famós combat naval que desfé l'esquadra francesa. Combat que fou immortalitzat per Ramon Muntaner i Joan Desclot, en les seves respectives cròniques.

L'any 1354 la badia de Roses serví de marc a les evolucions d'una de les majors esquadres de la marina catalana, formada per més de 45 gal·leres i 20 naus. Pella ressenya:

«Iban en esta flota mil hombres de armas, 500 caballos ligeros y al pié de 12.000 infantes, toda gente muy lucida y de valor para acometer cualquiera grande empresa».

L'any 1466 tornà la lluita a la vila de Roses. Era la primera Guerra Remença. Rafael Torrent en el seu estudi sobre l'estada a Sant Mori de la reina Joana Enriquez ens diu:

«Durante el sitio de Rosas, efectuado por el ejército real con la presencia de la reina, en noviembre de 1466, se entabló una encarnizada lucha en torno al «pont de l'estany», recuperado por los sitiados. En la misma fueron heridos el infante don Enrique, conde de Ampurias, y Pedro de Rocaberti, «Ab ballesta de passa que li ha trespasada la celada o molt fort nafrat al cap de que es creu ésser perillos de mort».

Entrant ja en ple segle XVI tenim un testimoni molt important de l'aspecte de la badia de Roses en aquells temps. Es tracta d'un dibuix a la tinta que es conserva al *Archivo General de Simancas* i que representa una vista de la badia de Roses des del Puig Rom, indicant-hi totes les construccions que hi havia⁽¹⁷⁾. Està datat l'any 1543 i acompanyava una *Relación y liquidación de lo que importa el Condado de Ampurias que posee el Señor Duque de Segorve, fecha por el Secretario Covalonga por mandado de su Magestad en el año 1543*.

En el dibuix es reconeix perfectament la forma de la badia, des de la Trinitat fins a les Medes. En el lloc on hi ha actualment el castell de la Trinitat hi figura una senzilla torre, aparentment rodona, amb el nom de la *Trinitat* i sota mateix hi ha escrit *Esta es la torre que se ha de fortificar*. La vila de Roses apareix com un agrupament de cases al costat d'un port amb una torre de defensa i unes naus aturades. És molt esquemàtic i a prou feines s'hi reconeix l'estructura de la població. Al costat, seguint la costa, es veu una petita torre

Fotografia de finals del segle XIX de l'interior de la Ciutadella de Roses. S'aprecia el recinte murallat del monestir, amb alguna torre medieval. (Biblioteca del Palau de Peralada)

sobre un turó. Hi ha també representat Castelló d'Empúries arran de mar, amb una nota que diu *Está Castellón dentro de tierra una legua en medio de llano*. En la llunyania hi ha unes muntanyes, una de les quals presenta una construcció en el cim i diu *la verge Maria del mon*. Segueix una zona difuminada que diu *Aquí está Ampurias* i al final apareixen les illes Medes. S'hi assenyala també el Montgrí.

Per acabar aquest repàs de la història de la vila de Roses esmentem que el fogatge de 1553 assignà un total de 184 focs a la vila repartits com 172 de laics, 9 de capellans, 2 de militars més un monestir⁽¹⁸⁾. Com a comparació en aquest mateix fogatge la vila més poblada de l'Alt Empordà era Castelló d'Empúries amb 399 focs, seguida de Peralada amb 212, Figueres amb 189 i ja Roses amb els seus 184 focs.

3. La fortificació de Roses al segle XVI

El segle XVI representà per a Roses el moment de la construcció de la nova fortificació segons les darreres novetats en estratègia militar i el fet de convertir-se, per aquesta raó, en el principal punt fortificat de la comarca.

Al llarg del segle es procedí a una intensa tasca de fortificació de la costa catalana i de les fronteres amb França, tot millorant-se de forma considerable l'artilleria del Principat, tal i com veurem en els documents de l'època. De totes maneres, en el cas de Roses s'hi ha de reconèixer un marcat interès personal de l'emperador Carles V, el qual al llarg de la seva vida s'interessà molt per la seva fortificació. Serveixi com a mostra aquest fragment d'una carta de Carles V al duc d'Alba del 14 de maig de 1543 durant el pas de l'emperador pel port de Roses⁽¹⁹⁾:

«Habemos visto este lugar el cual nos parece muy importante, por razón de este puerto, y por esto holgaremos que lo platicado con el duque de Segorbe cerca del trueque se ponga en efecto, y pues no hay risposición en el reyno de Valencia para darle la recompensa, se le dé en este Principado y así os encargamos se entienda luego en ello con el dicho Duque, porque viniendo en efecto el trueque convendría fortificarle de la manera que va traçado en el papel que irá con ésta, el cual se guardará para su tiempo. Y de lo que hiciéredes con cerca de dicho trueque nos daréis aviso».

L'emperador esmenta en aquesta carta un projecte de fortificació que no apareix, però, al costat de la mateixa en l'arxiu de Simancas. De totes maneres, possiblement es tracti del dibuix de la badia comentat a l'apartat anterior que porta la mateixa data i que diu que la torre de la Trinitat s'ha de fortificar. Manuel Fernández Alvarez, el transcriptor d'aquesta carta dins del seu monumental *Corpus Documental de Carlos V*, diu en una nota peu de pàgina a la carta, que és molt de ressaltar l'interès de l'emperador per aconseguir incorporar Roses a la Corona⁽²⁰⁾.

Efectivament, en d'altres documents de Carles V es segueix insistint sobre l'intercanvi de Roses (o de tot el comtat d'Empúries) amb el comte d'Empúries, també duc de Segorb. No tenim constància, però, que passés tot a la corona, doncs la vila de Roses segueix apareixent en el segle XVII com a senyoriu del comte d'Empúries. De totes maneres, el castell de la Trinitat i les obres de la vila reberen diners de la corona, tal i com veurem tot seguit.

Eduard Rodeja comenta una carta del príncep Felip, futur Felip II, sobre aquest mateix afer de la fortificació de la Trinitat de Roses. Transcrivim el seu comentari:

«Una carta del príncipe D. Felipe fechada en Valladolid el 18 de Agosto de 1543, ordena a Pizaño que pase a Rosas y vea y ordene todo cuanto considere necesario para su rápida fortificación, utilizando la gente de tierra y de toda la comarca, con el fin de tener a este país preparado contra las tropas de Francisco I de Francia y contra las armadas turcas».

Sembla ésser aquesta la primera actuació després de la carta de Carles V del 14 de maig del mateix any. En una carta de Felip II a Carles V datada del 26 d'agost del 1543 extraiem la notícia que Pizaño estava fortificant Castelló d'Empúries amb la gent de la comarca i que⁽²¹⁾:

«Se ha escripto al dicho capitán Luis Pizaño, que luego vaya a Rosas y vea si es tiempo que se comience a labrar y lo que conuerná proveer y el dinero y gente que será menestèr para ello, y en cuánto tiempo juzga que se podrá acabar, y avise de todo particularmente, porque conviene que se haga con toda brevedad, para que al principio del verano esté y se halle en términos de defenderse. Venida su respuesta se proveerá lo que conuerná y se hará dar en ello toda la prisa posible, mandando que los de las tierras convecinas ayuden en la fortificación, como es razón».

Sembla deduir-se de les cartes entre Carles V i Felip II que la intenció de l'emperador era de fortificar el castell de la Trinitat amb obra de pedra, però la vila de Roses només defensar-lo en forma provisional amb obra de terra. Més endavant, Rodeja apunta:

«El día 2 de Enero de 1544 se puso la primera piedra del castillo de la Trinidad de Rosas, obra que había sido ordenada personalmente por el propio emperador Carlos V. En sus sótanos se dice que se conservaba intacta la piedra en la cual estuvo sentado el Emperador cuando visitó la plaza».

Datada del 4 de febrer del 1544 una carta de Felip II a Carles V ens informa de l'estat de les obres de fortificació de Roses i del castell de la Trinitat. Transcrivim el següent fragment⁽²²⁾:

«En lo de Rosas ya habrá visto V.M. lo que escribí últimamente de las causas porque no se entendía en fortificarla, conforme al designo y traza que se había hecho, que en efecto era la grand falta que hay de dinero, y que para esta obra eran menester más de 60.000 mil ducados, y proveídos mes a mes; y como se ordenó que se hiciese la torre que guarda el puerto, últimamente ha escripto el Visorrey que viniendo de Perpiñán, pasó por allí con el capitán Luis Pizaño, y procuró de saber la voluntad de los señores convecinos para ver si ayudarían en la fortificación della, con propósito de hacerla fortificar de faxina lo mejor que se pudiese, pues de presente no había forma de hacerse de obra perpetua».

Més endavant, en la mateixa carta llegim:

«En la torre que se ha de hacer en Rosas, para la guarda del puerto que se responda con la villa, se había ya dado principio y estaban juntos muchos materiales»

Rodeja informa de la participació comarcal en les obres de fortificació de Roses:

«Los de Figueras y su bailía debían traer diariamente cien mijeras de cal, con cincuenta caballerías. El Condado de Ampurias debía proporcionar treinta acémilas y cincuenta hombres diariamente, debiendo proporcionar también hombres y material las veguerías de Besalú y de Gerona y también debían hacer lo propio todo el Obispado de Gerona y el de Vich, aprovechando el tiempo que, con motivo de las siegas, bajaban muchas gentes y acémilas del lado de la montaña y, en cuanto al castillo, la gente, dice el Sr. de San Jorge, acudía con tal regularidad que veíase mal Pizaño para repartir a

cada uno su parte de terraplén; así, en el lienzo de la marina, trabajaban los de Rocabertí, del Obispo de Gerona, de D. Luis de Cardona, del Barón de Finisterre y de algunos otros lugares formado un total de 700 hombres. Por delante, trabajaban los de algunas veguerías y tenían señaladas sus partes otras que todavía no se habían presentado (principios del 1544).

Por el lado de tramontana, trabajaban los de Besalú, Cornellá y Bañolas, y los de Figueras y otros lugares tenían a su cargo el lado de poniente».

Pel febrer del 1544 les obres de Roses estaven en realització. Aquestes obres eren, però, només de terra pel que fa referència a la vila. Ho podem deduir del següent fragment d'una carta de Felip II a Carles V del 14 de febrer⁽²³⁾:

«... está terreplena y puesta en defensa de las cuatro partes las tres; y en la otra parte se daba muy gran prisa. Y piden artillería y municiones y gente. Y entendían en dar una camisa al lienzo que mira hacia la mar, porque no pueda recibir daño de las aguas. Y en la torre de la Trinidad, que se ha de corresponder con la Villa, se daba gran prisa y en mucha parte della estaba ya la muralla de dos cañas y de caña y medio de alto».

Emperò no es tardà en pensar realitzar una fortificació permanent també a la vila de Roses. Així en una carta de Carles V a Felip II del 23 d'octubre de 1545 podem llegir⁽²⁴⁾:

«Y quanto a lo de Rosas, haviendo visto la traça que se nos mostró, sería necesario que se hiziese el enforro de cal y canto en lo que está labrado, porque de otra manera lo hecho se tornaría a perder y con esto que diz que no costaría mucho quedaría perpetua la obra y en defensa; screvimos al dicho Luys Piçano que nuestra voluntad es que se haga lo uno y lo otro assy y que se ponga la mano en ello».

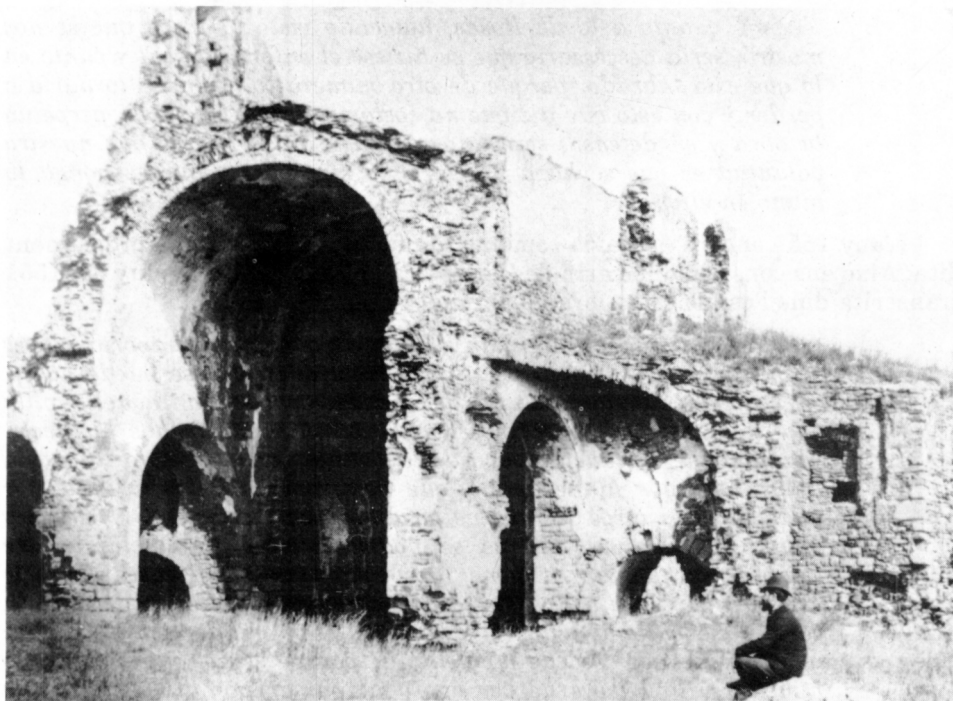
L'any 1551 encara no havia començat la fortificació de la vila pròpiament dita. Això ens consta d'una carta de Carles V a Felip II del 23 de juny del 1551 transcrita dins l'esmentada obra de Manuel Fernández que diu⁽²⁵⁾:

«El Marqués de Aguilar, viendo de cuán gran importancia es el puerto de Rosas y la poca resistencia que en él se puede hazer, en caso de alguna invasión de enemigos, por estar aquella villa abierta y no tener correspondencia con el Castillo, nos ha hecho últimamente instancia y acordado cuánto importa la fortificación della, así por la necesidad que hay como por la utilidad que recibirían los otros Reynos asegurando aquel puerto, y el riesgo y peligro de que no hazerse se podría recreger, apuntando que también se haurían de poner dos culebrinas en el castillo, y que con fortificar bien a Rosas se acaba de echar el sello a toda aquella costa y se quita a todos el designio de emprender en los dichos nuestros Reynos cosa de momento. Y porque esto requiere prompto remedio y lo havéys de ver agora al passar por allí converná, y así os lo rogamos muy mucho, que tengáys especial cuydado de la fortificación de la dicha villa».

Una nova mostra, doncs, de l'interès per part de Carles V d'emprendre la fortificació de la vila de Roses, en addició al castell, que en aquesta data estava ja construït. L'esmentat marquès d'Aguilar no és altre que Juan Fernández Manrique de Lara, marquès d'Aguilar de Campó i comte de Castañeda, virrei de Catalunya des del 10 de juliol de 1543 fins el 14 d'octubre de 1553, data de la seva mort. Un personatge que va intervenir activament en el procés de fortificació de Roses, però que no deixà un bon record del seu pas per Catalunya, éssent considerat com una persona tirànica i arbitrària, per dessota de les circumstàncies del moment.

Datada el mateix any de 1551, concretament del 27 de setembre, una carta de Felip II a Carles V diu⁽²⁶⁾:

«...se han enviado a Barcelona veinte mil ducados, los diez mil para la gente que ha levantado el marqués de Aguilar, demás de los mil infantes que están en Perpiñán, y para obras y otros gastos que en aquella frontera se ofrescerán; y los otros diez mil ducados para empezar a fortificar a Rosas, por la importancia de aquel puerto».

Església de Santa Maria del monestir de Roses. Fotografia de finals del segle XIX quan encara no havia caigut la volta de la nau central, que posteriorment s'enrunà. (Biblioteca del Palau de Peralada)

Es dedueix, per tant, que la fortificació de la vila, que es traduiria en la construcció de la Ciutadella, començà a partir de setembre de 1551 amb un pressupost inicial de deu mil ducats.

En la correspondència entre Carles V i Felip II es retorna moltes vegades al tema de Roses, que estava sempre present en l'ànim de l'emperador. Així, esmentem una carta del 25 de desembre de 1552 de Carles V a Felip II que diu⁽²⁷⁾:

«En lo de la thenencia y capitanía de Rosas, pues el duque de Segorve no ha aceptado hasta ahora lo que haviades proveído cerca desto, bien es que se entienda con diligencia en lo del trueque y echar este negocio aparte. Y os agradecemos lo que havéis mandado proveer en lo de la fortificación perpetua de aquella plaza y assí os rogamos se continúe, por lo que importa no dilatar más lo uno ni lo otro».

En una darrera carta de Felip II a Carles V datada el 17 de març de 1553 llegim encara⁽²⁸⁾:

«En lo del trueco de Rosas, estando en Moncón se tractó dello con las personas que el duque de Sogorbe nombró, aunque no les quiso dar poder para concluyrlo, y por esto no se pudo tomar resolución. Y quando partimos de ally le escrivimos que embiase aquí personas con poder suyo para conçertarlo, lo qual hasta agora no ha embiado y se le torna a escrivir que la envíe; venida se procurará de echarlo aparte, y en la fortificación della se da toda la prisa que ser puede y, según me han escripto los que en ello entienden, para el fin de abril o mediado mayo estará en defensa».

Així doncs, a principis de 1553 la fortificació de la vila de Roses estava en curs de realització. És curiosa la manera en què el comte d'Empúries donava llargues a les pretensions de l'emperador d'intercanviar la possessió de Roses. Les obres de fortificació, no obstant, es portaven a terme sense esperar la fi de les negociacions.

Diversos documents del *Archivo General de Simancas* ens parlen dels primers oficials i comandaments de les noves fortificacions de Roses. Presentem un document sobre el castell de la Trinitat⁽²⁹⁾:

Don Juan Fernandez manrique Marques de Aguilar conde de Castañeda lugarteniente confiando de la fidelidad y buenas calidades de vos francisco descubrir natural de la villa de Tarrançon que bien y fielmente hareis el servicio de su Magestad en aquello que por nos en su nombre os sera encomendado, por la presente os proveemos y encargamos la tenençia y guarda del Castillo de la trinidad ques junto a la villa de Rossas con la gente, artilleria municiones y bastimentos y todo lo demas que en el esta al presente y uviere de estar de aqui adelante para que la tengais e administreis como Capitan de Guerra segun y de la manera que mas util y provechoso fuere al servicio de su magestad, con que ante todas cosas hagais el juramento solemnidad y pleito omenaje que de derecho se requiere en manos del Capitan Luis Piçano de usar y exerçer el dicho cargo de Capitan de Guerra bien y fielmente y de defender y conservar el dicho castillo de la trinidad en todo aquello quen vuestro poder fuere y no le desamparar

ni entregar a persona alguna con ningun pacto ni sinal por ningun riesgo que aya sin expreso mandado y licencia de su magestad o en su nombre so pena del mancamento de fee y de las otras penas en derecho establecidas y es [...] y mandamos que por razon desto ayais y lleveis de salario en cada un año cinquenta mill mis para vuestra persona, y que se os pagen las plaças de un moço y un capellan los quales aveis de tener siempre en el dicho castillo para el servicio del con el qual dicho vuestro salario y de un moço mandamos que os sea acudido sin otra librança alguna por la forma que se paga el castillo de [...] y que los ofiçiales del sueldo que residen en la frontera de perpiñan os asienten en los libros del sueldo que en su poder estan para que se os libre y passe y que se os guarden todas las honrras libertades y exempçiones que por razon del dicho cargo os deven ser guardadas que para todo lo que dicho es os damos poder cumplido qual de derecho se requiere, en testimonio de lo qual esta dada en Perpiñan a dias del mes de agosto 1554. El marques de Aguilar».

L'únic que no lliga és la data del document, evidentment una transcripció de l'original que devia restar en poder de l'esmentat Escobar. En primer lloc no hi consta el dia i, en segon lloc, l'any 1554 el marquès d'Aguilar ja era mort. Segurament la data de la còpia és incorrecta i el document està mal classificat. De totes maneres és una interessant mostra de com eren els nomenaments pels càrrecs militars de Roses.

4. La Ciutadella de Roses a finals del segle XVI

Al *Archivo General de Simancas, sección Guerra y Marina* es conserva la documentació procedent de la *Secretaria del Consejo de Guerra*, organisme proper al *Consejo de Estado*, i que tenia funcions administratives en els afers relatius a guerra, fronteres, contraban i també judicial per a persones amb fur militar. Hi ha documentació entre els anys 1528 a 1699 i dins d'ella es tracta repetidament de diferents aspectes de la fortificació de Roses, especialment assumptes tècnics. Malauradament és una documentació que ha sofert molts danys al llarg el temps –va ésser malmesa per les tropes napoleòniques– i que és de difícil consulta per la manca d'inventaris detallats dels 4.015 lligalls i 436 llibres que la formen⁽³⁰⁾. Hem consultat només els documents corresponents als lligalls 1 a 61 dels que si existeix un inventari detallat⁽³¹⁾.

De l'anàlisi d'aquesta documentació trobem que la fortificació de Roses s'emmarca dins d'un procés de potenciament de l'artilleria de Catalunya iniciat a les corts de Monzó de l'any 1542. Un document que hem consultat es titula justament⁽³²⁾:

«Relación de los dineros que por mandado de su magestad fueron consinados en don Enrique de Toledo... general de la corona de Aragon el año de 1542 para los gastos de la artilleria y municiones de la distribucion de dellos sea hecho y de la cantidad que el dicho Hernando de Hozes a rrecivido desde 25 de junio de 1543 como parece por los cargos de sus libros»

Porta de mar del recinte de la Ciutadella, segons una fotografia de finals del segle XIX. (Biblioteca del Palau de Peralada)

Segueix una llarga relació de partides de treballs relacionats amb l'artilleria, com ara fundició de colobrines a Perpinyà, municions, reparació d'arcabussos, diners per als armers que netegen els arnessos, fusteria, netega d'armes, refinament de pòlvora, etc. Destaquem, només, que en una partida s'esmenta el capità Luis Pizaño, al qui hem vist dirigint les obres de fortificació de Roses i que en una altra es parla d'un document datat al port de Roses *estando su magestad en una galera a XVI del mes de mayo de 1543*. Es tracta de la visita, abans esmentada, de Carles V a Roses mitjançant la qual es va interessar personalment en la fortificació del port. El total de les despeses d'artilleria esmentades en la relació és de quatre mil set-cents setanta-set ducats de a onze reials.

Juntament amb aquesta relació hi trobem un altre document molt important per al coneixement de la fortificació de la vila de Roses⁽³³⁾. Està datat del 22 d'octubre de 1553 i és una relació completa de tots els diners gastats en la fortificació de la vila de Roses i els seus voltants des que es va començar l'obra fins a la data del document. Està signat a Roses per Juan Valero, i es titula *Fortificación de Rosas. Relación de los dineros que son venidos a Rosas para los gastos de la fortificación y de como sean gastado desde que se començo la hobra hasta hoy en veinte y dos de octubre del año de 1553*.

Comença per relacionar els diversos ingressos rebuts per a les obres de fortificació de Roses:

«Garcia de Velasco pagador de la artilleria de su magestad en barcelona enbio de barcelona a Rosas en el tiempo que estuvo a su cargo la paga de la dicha fortificación diez y siete mil ochenta y ocho libras y cinco sueldos y seis dineros moneda de la dicha barcelona las quales recibio por el francisco Ruiz por cuya mano se pagan los gastos que se hazen en la dicha fortificación.

Mas recibio el dicho francisco Ruiz por el dicho garcia de Velasco de algunos vezinos del obispado de Girona y de otros particulares trecientas y veinte y cinco libras tres sueldos y seis dineros que las dieron en cuenta de los jornales que an de hazer en las hobras de la dicha fortificación como se contiene en el cargo que dello se hizo al dicho garcia de Velasco.

guillen quirzes Regente la thesoreria de barcelona a cuyo cargo esta al presente la dicha paga a embiado a la dicha Rosas hasta este dicho dia quarenta y dos mil y trescientas y veinte y cinco libras y quinze sueldos.

Mas a rescebido francisco Ruiz por el dicho guillen quirzes de algunos vezinos del dicho obispado setecientas y setenta y quatro libras y trece sueldos que las an dado en cuenta de los jornales que an de hazer en la dicha fortificación».

El total d'ingressos era de seixanta mil cinc-centes tretze lliures amb disset sous, diners que s'havien gastat d'acord amb les següents partides:

«Obras de Rosas: Anse pagado a anrrique gilaverte rafael Coll batholome çapater jorje boes [...] y a otros a cuyo cargo estan a destajo las hobras de la dicha fortificación y a jaimé Valles que da cal para las dichas obras quarenta y siete mill y setecientas y treinta libras de la dicha moneda de barcelona como paresce por las libranças que dello sean hecho.

Medas: mas se ha dado y pagado al dicho rafell Coll para en cuenta de la hobra que haze a destajo en la torre de las medas dos mill y ciento y nueve libras.

El castillo: mas sean dado y pagado a juan conde borgoñon en cuenta de la hobra que ha hecho a destajo en el castillo de la trenidad del puerto de la dicha rosas mill y catorze libras.

Oficiales: Mas sean dado y pagado a los oficiales que residen en la dicha villa de Rosas que son el señor de san Jorje lugartheniente de capitan general el contador y veedor de ynginieros y quatro comisarios que hay hordinarios y de algunos que avido estra hordinarios tres mill y trescientas y ochenta y seis libras y dos sueldos como paresce por las libranças que dello se ha hecho.

Infanteria: Más sean pagado a los capitanes a cuyo cargo esta la gente de los lugares de lanpurdan y a los soldados de la companias de mondragon y mosen Aleman de algunos socorros que les an dado y a los soldados que guardaron el artilleria en castellon dos mill y ciento y noventa y una libras como por las dichas nominas paresca.

Artilleria: Mas sean gastado en descargar el artilleria que se traxo de cartesena y en llevalla a castellon y bolvella de alli a Rosas y en hacer algunas guarniçiones de rruedas y curuenas para ella y en algunos materiales que sean comprado para hazer fuegos

artificiales mill y veinte y quatro libras como por las dichas nominas paresca.

Mensajeros: mas sean pagado algunos correos y mensajeros que en este dicho tiempo an servido en cosas del servicio de su magestad y tocantes a la dicha fortificacion ciento y treinta y quatro libras y diez y ocho sueldos.

Bastimentos y otras cosas: mas sean gastado en algunos bastimentos que sean comprado para el castillo de la trenidad de Rosas y torre de las medas y en hazer algunas harinas del trigo de la municion de su magestad y dellas algun vizcocho y por ropa que sea comprado para camas en el dicho castillo quinientas y setenta libras.

Obras extraordinarias: Mas sean gastado en algunas hobras extra hordinarias que sean hecho en la dicha villa de Rosas demas de la de los destagos que son los terraplenos que se hizieron en el mes de setiembre del año pasado de mill y quinientos y cinquenta y dos, dos hornos para hazer vizcocho, anillos para las murallas, garitas para que hagan guarda los soldados, costas de los dineros que sean traído de barcelona a Rosas, municiones de bayartes samales y picos y destrales y otras herramientas para el servicio de las dichas obras y por faxina y otras cosas que sean comprado como mas largamente se contiene en las libranças que dello se han hecho mill y novecientas y setenta y cinco libras y tres sueldos.

De manera que estarian gastadas de las dichas sesenta mill y quinientas y treze libras y diez y siete sueldos que asi a rescebido el dicho francisco Ruiz para los gastos de la dicha fortificacion sesenta mill y ciento y veinte y quatro libras y tres sueldos y estan hoy dia en su poder trezcientas y ochenta y nueve libras y catorze sueldos como por esta relacion paresce lo qual esta asi en los libros que tengo yo juan Valero contador de la dicha fortificacion».

Aquest document ens dóna una bona visió de les despeses que es realitzaren a Roses per a la fortificació de la vila i també els seus voltants, doncs hi ha una partida destinada a les Medes. Però que és el que es feia per a la fortificació de la vila de Roses aquells anys? El document no ens ho diu, ja que només dóna la partida global destinada a les obres.

L'any 1553 dirigia les obres de la fortificació de Roses l'enginyer italià Joan Baptista Calvi. A aquest enginyer devem la confecció d'un projecte⁽³⁴⁾ que reproduïm en la il·lustració que acompanya. Aquest plànol detalla amb gran cura el perímetre pentagonal fortificat, amb els cinc baluards i les cortines corresponents entre els baluards. Així mateix, s'hi assenyalen les portes d'accés al recinte fortificat. A l'interior del recinte s'hi trobava la vila medieval entera. Malauradament, Calvi no deixà constància de la distribució de carrers i edificis dins del perímetre de la Ciutadella, a excepció de les muralles medievals. Haurem d'esperar fins l'any 1643 per a tenir una bona representació gràfica de la vila de Roses.

Es conserven al *Archivo General de Simancas* dues relacions de l'enginyer Calvi, dels anys 1552 i 1553, que detallen el que hi havia fet i el que faltava per a la completa fortificació de Roses. En aquests anys la tasca que es realitzava era el reconvertir en obra de pedra la fortificació de terra dissenyada pel capità Pizaño uns anys abans. El primer informe de Calvi es titula⁽³⁵⁾:

«Narratione de quello che sie fatto a Rosas per fortificarla et delli ripari de bastioni e si sono fatti per ordine de sua altezza per difendersi nella presente necesita dalla armada, et in che essere si trova hora, et di quello che sara bisogno di fare»

Bàsicament, s'indiquen les modificacions fetes sobre el projecte de Pizaño, que no era suficient per una defensa contra un exèrcit poderós. Transcrivim, com a mostra, unes de les paraules de Calvi referides a les modificacions fetes en el costat de llevant:

«Della parte che seguita verso levante sie reparato et fatto co bastioni et terrapieno Appreso il reparo di Luigi pezagnio il quale sta molto bene per difendersi per hora, solo tiene che questo reparo e stretto in la cima che non ni potra stare ne camminare artiglieria, done per difendersi da una expugnatione grande, et con potente exercito saria bisogno mettere di dentro grande quantita di terra per fare buona piazza ma per difendersi per hora dalla armata di argel et franzia giunta sta benissimo».

Bàsicament, segons aquest informe hi havia en aquell moment només dos baluarts preparats per a la defensa, els actuals de Sant Jordi i Sant Jaume. Fins i tot la cortina entre ells dos era el terraplè fet per Pizaño, que impedia veure des d'un baluart a l'altre. Els altres baluarts eren només terraplens, a l'igual que les cortines. Només hi havia algunes muralles començades de feia poc.

El projecte de Calvi pretenia passar tot a obra de pedra, construint de nou els tres baluarts que faltaven i totes les cortines.

El segon document, datat el 22 d'octubre del 1553, es titula⁽³⁶⁾:

«Relatione del stato in che di presente si trova la fabbrica de la fortificatione di rosas hoggi questo di 22 de ottobre 1553 fatta per me Giovanne Battista Calvi».

En aquest document es veu com havien avançat les obres anunciades en l'anterior informe. Ens dóna, també, els noms d'alguns baluarts del recinte fortificat i l'alçada que s'havia aconseguit de les muralles en cada cas.

Resumim ara els punts principals.

–El baluart de la marina, costat de Castelló, estava constuït fins una alçada de 5,5 canes. S'hi havien gastat 5.400 ducats.

–La cortina, al costat del riu, tenia una alçada de 4,5 canes. Havia costat 2.700 ducats.

–El baluart de Sant Jordi estava aixecat fins a 6 canes i valia 5.700 ducats.

–La cortina que seguia estava només a la meitat, amb la porta, a 5,5 canes. Costava 1.800 ducats.

Seguia el baluart de Sant Andreu, fet aquell mateix any, juntament amb altres dos, de 5,5 canes, i costava 3.510 ducats.

–La cortina que seguia no tenia feta la muralla, només el terraplè. Aquella mateixa setmana s'havien de començar els fonaments, per a fer la muralla de claç i pedra.

–El següent baluart també s'havia fet aquell any i tenia l'alçada de 5,5 canes. Costava 3.400 ducats.

–La cortina que seguia estava tota a l'alçada del cordó, a 5,5 canes i costava 2.700 ducats.

El baluart que seguia era ja al costat del mar i estava fet aquell mateix any. Estava també a 5,5 canes i costava 4.710 ducats.

Finalment, hi havia la cortina davant del mar, tota en defensa, amb la porta del mar i costava 3.300 ducats.

El cost total de les obres fetes a Roses per Calvi fins aquell moment era de 33.220 ducats i hi havia ja els baluards i les cortines, a excepció d'una i mitja aixecades de pedra i calç fins al bordó.

Tot seguit Calvi explica el que faltava fer encara per a la fortificació amb allò que costaria econòmicament.

Per a la cortina i mitja que faltaven, 4.200 ducats.

Per fer els parapets per sobre del cordó a tot el perímetre de cinc baluards i cinc cortines, 19.950 ducats.

El cordó de pedra picada que havia de resseguir tot el perímetre, 3.000 ducats.

Les dues portes de terra, 4.000 ducats.

Les muralles fossats i contrafossats, 9.000 ducats.

De manera que faltava encara una inversió de 40.150 ducats, però amb tot això, en opinió de Calvi, *staria Rosas una de le acabati fortaleche io habia visto*.

Amb la mort del marquès d'Aguilar la fortificació de Roses s'aturà en espera d'ordres. Hem trobat una carta d'Andreu de Biure, senyor de Sant Jordi, a Juan Basques de Molina, secretari del rei, que diu textualment⁽³⁷⁾:

«Con la muerte del marques de Aguilar que dios haya en su gloria se atasan algunos negocios tocantes a esta fortificacion de Rosas y en otras cosas que podrian succeder a mas de las ordinarias y cada qual dellas es inconveniente que hayan de eistar assi. Aviso a su Alteza dello por haverme encargado destos negocios por sus cartas y tener yo obligacion a ello como a mi Principe y Señor y aguardando lo que mandare para su servicio se proseguira en hazer los mismo que hasta aqui».

La data de la carta és del 20 d'octubre del 1553. Una segona carta enviada pel senyor de Sant Jordi ens dona compte de la resposta de l'emperador. Transcrivim, també, un fragment⁽³⁸⁾.

«Muy Alto y muy Poderoso Señor.

Reçebido la carta de V. Alteza de XXVI de octubre con la copia de la cedula por la qual me ordena V. Alteza que hasta que otra cosa provea es servido que continue el cargo de aqui y que specialmente mire para que esta fortificacion de Rosas se haga con diligencia Avisando a V. Alteza de lo que viere convenir y para lo que sera menester gastar que se de por libranças mias de lo qual me tenia avisado juan Munoz de Salazar que esta era la voluntad de V. Alteza por lo que en cosa de su servicio me manda señalar. Le bezo los pies mil vezes y todos los dias de mi vida no e deseado otra cosa como poder emplear aquella en serbicio de su magestad y de V. Alteza.

De los terminos en que esta esta fortificacion y lo qué sea gastado en ella terna visto V. Alteza por las relaciones que embie despues de muerto el marques de Aguilar con lo que mas convenia el tener mano en que los fossos se hagan este año que viene es cosa que cumple mucho y 'a mas necessaria al presente y si V. Alteza

manda a Juan Bautista partir de aqui sera muy necessario dexe apunctado por sus memoriales lo que resta por hazer assi mismo que canee lo que sea hecho porque mas justamente se pueda hazer la [...] con los [...] que tienen la obra a destajo por que lo entiende el muy bien. Y si por adelante en lo de cadaquers a V. Alteza le pareciere hazer algun fuerte por respecto de los puertos que ay alli seria bien antes de la partida del dicho Juan Bautista».

La data de la carta és de 16 de novembre de 1553. L'esmentat Joan Baptista, no és altre que l'enginyer Calvi. En aquest any de 1553 es treballava encara, doncs, en les obres de la Ciutadella. Concretament, s'esmenta que faltaven per acabar els fossats.

Andreu de Biure continuava dirigint les obres de Roses l'any 1555 segons hem vist en una reial cèdula de l'emperador per la qual ordenava s'enviessin els diners que es devien al senyor de Sant Jordi⁽³⁹⁾. En aquests anys el virrei de Catalunya era Per Afan de Ribera, marquès de Tarifa, comte de Los Molares i duc d'Alcalà. Va estar en el càrrec de 1554 a 1558, després de la mort del marquès d'Aguilar.

5. La vila de Roses a principis del segle XVII

La vila de Roses amb la construcció del castell de la Trinitat i la seva fortificació durant els anys de la dècada del 1550, emperò continuada durant alguns anys més, es transformà en un punt d'enorme importància estratègica i militar. Ara bé, com va canviar la vida dels habitants de Roses? Que va passar amb la petita comunitat pesquera que vivia a Roses abans de la transformació radical que va sofrir?

La resposta la trobem molt explícita en un document de l'Arxiu de la Corona d'Aragó que per l'interès que presenta per al coneixement de la vida a Roses l'estudiarem amb detall tot seguit.

El document en qüestió és un privilegi del rei Felip II d'Aragó, (Felip III de Castella) atorgat l'any 1599 i es conserva en la secció Registres de Cancelleria de l'esmentat arxiu⁽⁴⁰⁾. Es titula *Capitulorum Pro bono Regimine dicte ville* i després d'una llarga introducció, en llatí, es transcriuen les peticions que els cònsuls de la vila de Roses presentaven al monarca. La primera petició conté tot el nucli de la problemàtica que hi havia a la vila de Roses en aquells anys. Diu textualment:

«Señor, los vezinos de la vila de Rosas dicen que teniendo miramiento el Rey don Phelippe Segundo Señor de gloriosa memoria a los intollerables danyos trabacos y afrentas que por mas de quarenta años continuos han padescido en sustentar y alojarse soldados en sus casas y hoy dia padescen les hizo merced la misma mag. Real en mandarles librar sinco mil y seys centas y noventa libras desta moneda para fabricar dos quarteles de casas para alojamiento de los dichos soldados, y como el uno dellos estara acabado de todo punto en el presente mes de junio y haya en el trenta y seys aposentos y lugar suficiente donde pueden morar los soldados solteros que allí residen pues los demas son casados y tienen casa muger y hijos supplican quan humilmente pueden a V.M. sea servido, mandar a sus oficiales reciban y tomen a su cargo el dicho

cuartel y que le tomen a su cargo aprovehan de camas y otros recaudos conforme en perpinyan se haze y que los dichos soldados luego al momento y sin dilacion alguna se vayan a vivir y morar allí. Plau a sa magd, vists los trenta sis aposientos per una persona nomenadora per sa Mag. y estant acabats los com conve los aposentos».

Aquest document ens fa, doncs, una clara menció dels greus problemes que va sofrir la població civil de Roses durant la construcció de les fortificacions, en tant que havia de donar allotjament a la tropa en les seves cases durant més de quaranta anys. El rei Felip que s'esmenta com a donant de les 5.690 lliures és Felip I d'Aragó (II de Castella), pare del rei atorgant dels privilegis. El document ens dóna també la data exacta de la construcció de la caserna dels soldats, presumiblement un dels dos edificis que hi ha fora del nucli de les muralles medievals tal i com es pot veure en el plànol que comentarem en el proper capítol. La segona petició al monarca detalla que:

«item, mande V.M. que se paguen dos mil ciento y noventa libras que se quedan a dever a Pedro abril para que con brevedad acabe el otro quartel ja empecado pues el dicho Abril tiene dadas fianças legas llanas y abonadas a los oficiales de V.M. y esto sin gasto del dicho Abril ni del Syndico de la dicha villa en cuyo poder entra el dicho dinero como depositario, para que no se gaste en otra cosa sino solo en la dicha obra y acabada aquella que se entiende lo estara dentro seys meses mande V.M. tambien que la reciban y tomen a su cargo como el quartel susodicho. Plau a Sa Magd. ques veja lo que es degut y ques pague ab la forma acostumada».

La següent petició al monarca apunta en el problema principal que hi havia en aquells moments a Roses, la despoblació a causa dels transtorns derivats de la construcció de la Ciutadella:

«Otro si supplican a V.M. que attento los dichos vezinos han padecido y padescen graves daños y que trabajos como dicho es todo por servicio de dios y de V.M. a respecto de haverla hecho presidio se ha despoblado la dicha villa y para reparar esta perdida y combidar a que vengan nuevos moradores en ella sea servido V.M. hazer merced de las cosas siguientes que qualquier vezino de los que viven en la dicha villa o vinieren de nuevo morar en ella con su casa y familia que gozen de los privilegios libertades [...] y franquesas que gozan los Ciudadanos de Barcelona y acostumbran de gozar assi como si aqui fuessen expressadas attento que es muy notorio que en cuanto mas poblada esta de gente una fuerza puede con ella ser mas guardada y deffendida de los enemigos. Plau a sa magd. sens perjudici de tercer».

Les següents peticions són bàsicament d'ordre fiscal, cara a la recuperació econòmica de la vila. Veiem-les també textualment:

«item que los consules y consejo de la dicha villa por las necesidades urgentes de aquella puedan poner y pongan Imposiciones vintenes tajos y derechos de mercaderias que alli se vendieren o compraren a rason de dos dineros por libra tanto por el que vendiese

quanto por el que comprare y esto por los forasteros y no por los que alli vivieren como esto sirvira para pagar los gastos que la dicha villa ha sustentado y sustenta. Plau a sa magd ques posen dos diners de impositio entre comprador y venedor y per temps de dotze anys y que donen raho al racional.

item que los soldados que sirven a Va Magd en la dicha villa que tuvieren casa y hazienda propia poguen por razon de la hazienda que tuvieren las dichas imposiciones talls cisas y vintenes com los demas vezinos de la dicha villa y como se usa en la Villa de Perpinyan y esto sin litigio alguno y quanto lo huviere lo declaren los officiales ordinarios y no los de la Capitanía general. Plau a sa magd.».

Tot seguit hi ha una curiosa petició referent a l'annexió del monestir de Santa Maria de Roses al de Santa Maria d'Amer, ordenada pel Sant Pare Climent VIII l'any 1592. Diu textualment:

«y sea servido V.M. procurar la revocacion de la union que se ha hecho de la Abadia de Rosas con la de Amer pidiendo a su santidad la haga de la Abadia de Amer con la de Rosas para reparo del agravio que en esto se le ha hecho siendo la de Rosas de mas auctoridad y preheminencia segun parece por la antigüedad de su fundacion y haverle concedido en demostracion de esto la sede apostolica mithra y baculo y cessa esta igualdad en la de Amer que solo usa aquella dignidad de Baculo y por estar situada en lugar tan remoto aspero y montuoso donde no hay concurso ni frequentacion de gente alguna y que el Abad con sus monjes este obligado hazer perpetua residencia en la dicha villa de Rosas, pues desto resultaria no solamente conbidar mas a venir en ella nuevos moradores pero aun se acrescentara el lustre honor y estimacion que como a mas antigua y preeminente le toca y es devido y de la manera que la tuvo desde el principio de su fundacion y por que los que por alli passasen vean con quanto zelo y decoro se tratan las cosas del servicio de dios nuestro señor y con el buen exemplo que conviene y se halle alli de ordinario personas doctas con quien los passajeros puedan confessar y resolver escrúpulos y casos de consciencia como suele offercerse a los que se meten en largo viaje en la mar y conviene assimismo para el servicio de Dios y de Va Magd y bien publico que se haga la dicha union por estar situada la dicha villa de Rosas tan cerca de la frontera de francia y se pueda menos temer el daño que los herejes suelen causar a sus vezinos. Plau a sa magd. que presa primer informacio person de desa Mag. del ques diu sa magd. manara provehir lo que mes convinga.»

Una gran eloqüència mosten els cònsols de la vila de Roses a l'hora de tractar aquest punt. Realment, però, no tenim constància que aquestes gestions arribessin a la fi desitjada per part dels habitants de Roses:

La següent petició fa referència a la titularitat del comtat d'Empúries, en aquells anys en disputa entre diversos pretendents. Ho aprofiten els cònsols de la vila de Roses per intentar poder passar la vila a la Corona.

«item que acaso que se declare la causa del Condado de Empuries y que el dicho Condado haya de ser y sea del duque de Cardona que en tal caso la dicha villa de Rosas sea siempre de Va Magd, y no pueda por ninguna razon ni causa ser separada de la Corona Real y los syndicos de aquella tengan voto, en cortes como los demas syndicos de tierras Reales lo tienen. Plau a sa magd. que en lo chas ques suplique reste de la corona Real la vila y son terme per maior custodia de aquella».

El darrer punt de les peticions al rei fa referència a la fortificació del cap Norfeu, prop de Roses, que estava ja prevista dins d'una sèrie d'actuacions que es realitzaren a la fi del segle XVI. Concretament, el que demanaven els cònsols de Roses era una ràpida actuació donat el perill dels pirates que s'aprovisionaven en el cap Norfeu:

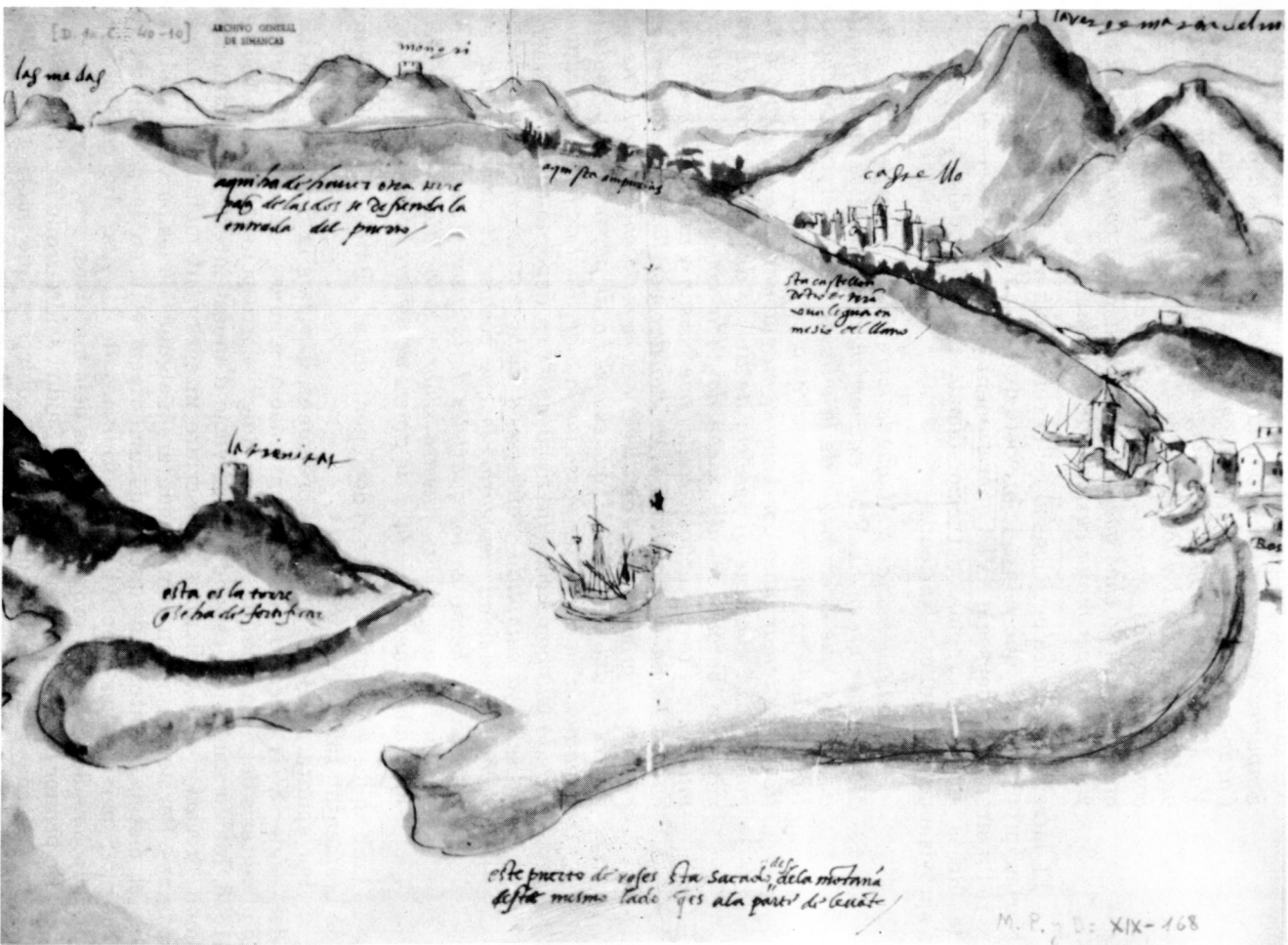
«item que mande V.M. que la torre que el Engenhero Heronymo Marahí por orden de V.M. esta ordenado se hiziesse en la fuente de Nopheu que es en medio de la villa de Cadaquers y la dicha de Rosas adode continuo residen moros a causa de la buena ocasion tienen de tomar agua por haverla muy abundante se haga y labre porque assi conviene al servicio de dios y de V.M. y bien de sus vassallos porque de alli sacan la vida con pescas y capturan muchos dellos y muchos vaxelles que passan y apuntan en el dicho cabo y hecha la mandara V.M. guardar por los soldados residen en Rosas y proveherla de artilleria y otros pertrechos como las demas Torres y advirtiese a V.M. que esto se ha de pagar del dinero de la deputacion en las cortes passadas la mag. Real de felice recordaven mando que por dicho effecto quedasse en deposito como hasta aqui no se haya cumplido y ofrecese el dicho syndico en nombre de la dicha universidad assegurar lo que costase el destaio della asi como se ha hecho en los quarteles de la casas y en ello hara V.M. grande servicio a dios nuestro señor y a los dichos grande bien. Plau a sa magd. ques faça de diners del general com se supplica».

Amb aquesta concessió acaba el document, datat a Barcelona el 30 de juny de l'esmentat 1599.

Per apuntar, malgrat que molt breument, la vida a la Roses de principis del segle XVII presentarem a continuació algunes dades del manual d'inventaris del notari de Roses Nicolau Roig⁽⁴¹⁾ corresponent als anys 1602 al 1628. Malauradament l'estat de conservació d'aquest interessant manual és molt precari i es fa dificultós transcriure íntegrament moltes de les seves pàgines. Per aquest motiu només apuntarem algunes de les partides anotades en el mateix. L'interès d'aquesta documentació està en la possibilitat de conèixer personatges i activitats quotidianes de la vila així com obtenir descripcions de les cases, propietats i béns dels mateixos.

En primer lloc podem esmentar Joan Baldiri Andreu, que fou l'arrendador de la taverna i fleca del quarter dels soldats i que morí l'any 1627. L'inventari dels seus béns, redactat l'onze de setembre, comença així:

«En la casa ho aposiento dels quarters dels soldats ahont lo dit joan Baldiri Andreu mori y ahont mentres vivia feia sa habitacio y granaper arrendador de la taverna y flecha dels soldats de la fortaleza de dita vila de roses».

Dibuix a la tinta de l'any 1543 on es detalla la badia de Roses des del Puig Rom, abans de la fortificació de la vila. (Archivo General de Simancas, Diversos de Castilla, leg 40)

En aquesta cambra s'hi trobaven un llit, dues cadires un bagul de fusta, un banc de fusta, una caixa també de fusta, sacs, barrals, candils de llautó, entre altres coses com una alabarda usada, una espasa usada, i d'altres armes.

En la taverna hi havia encara una altra habitació amoblada amb llits, una sala amb el forn i una altra sala amb una taula llarga de fusta, bancs de fusta i diverses botes de vi.

L'esmentat Andreu era propietari, també, d'una casa al carrer Major de la vila de Roses, que tenia sortida també al carrer Nou. En aquesta casa hi havia una entrada on es trobaven unes balances per pesar pa, dos cellers amb botes de vi, gerres de servir oli de terra, barrals i garbells, una sala amb una taula rodona i una cadira, i dues cambres, una d'elles al terrat.

L'Andreu era propietari també de diverses peces de terra, olivars i vinyes, repartides pel terme de Roses. En particular, tenia un corral al *carrer d'en ganut de la dita vila de Roses*.

En el mateix manual trobem un inventari d'un tal Rull, pescador de la vila de Roses, que tenia la seva casa *prop la vora de la mar*. La seva casa limitava amb les d'un tal Benet i d'Antoni Palau, ambdós també pescadors. Entre les seves propietats hi havia un hort i un *rench d'oliveres*. A l'entrada de la casa s'hi trobaven una taula, un banc, un parol d'aram, un cossi de terra, un pala de forn de fusta, un morter de pedra, una *vela dolenta*, una romana de ferro, uns ferros de focs, etc. En la casa hi havia una estança, prop l'entrada, amb divers material de pesca: *un bolijo de bolyar, tres ralls per rallar salpa y altres peixos, un ganguil per pescar gambas, dos pordadores, tretze tonells per salar peix, un carratell de vi agra...* A la sala s'hi trobava un petit arsenal: *Una alabarda dolenta, un arcabus bo, una escopeta, caixes...* Hi havia, també dues cambres. L'inventari és de l'any 1628.

Un tercer inventari ens parla dels béns de Salvador Xifre, *artiller de sua magestad* en la fortalesa de Roses. La seva casa estava situada dins la vila, en el carrer *vulgarment dit del portal demont de la figuera*. El seus veïns eren Joan Ferrer, barriler, i Jeroni Ranada, sastre de la vila. També limitava amb el carrer de la Creu. La casa tenia un celler, un pastador, una sala i una cambra. La data de l'inventari és el 12 de març del 1628.

Un altre ofici que apareix esmentat en els inventaris és el d'agricultor. Així tenim a Pere Rahola *cultori* propietari d'una casa en el carrer públic *vulgarment dit de leura*. Els seus veïns eren Rafael Ferrer, negociant, i Benet Sastre, pescador.

Revisant la documentació notarial hom s'adona de que no tots els soldats de la guarnició eren castellans, sinó que hi trobem també soldats naturals de la comarca, com ara podem comprovar en aquest requeriment:

«No ignorau ni ignorar podeu ni deveu vos Maria Llobet viuda (..) de Benet llobet quondam pages y de privilegi militar decorat del lloch de Vilanova de la muga que ab acte rebut y ratificat en poder del dt Salvador prats notari publich collegiat de la vila de Figueres a 21 de octubre 1627, Joan Franqueza olim soldat del castell de la Trinitat de Roses natural empero del lloch de Vilabertan...»

Un darrer document notarial ens il·lustra sobre les devocions dels habitants de Roses. Es tracta d'un arrendament del peix de l'obra de l'església de l'any 1633. Transcrivim algunes ratlles del document:

«Encantan y al mes donat arrendan y lliuran lo peix de la obra de la Iglesia parrochial de Sta. Maria de la present vila de Roses ques pendra en los mars del terme de dita vila los dies de festa de precepte y demanamt que ab llicencia del Rm. Señor Bisbe de gerona se pescara axis ab xarcies de sarmals com ab bolitx y arts, y a saber, sardina, anchova, varats, Bisos y bonitols lo qual se arrenda per temps de un any primer vinent lo qual començat a correr lo primer dia del mes de marc mes propassat en avant comptador lo qual arrendament feran y ferman los honorables consuls de la dita vila de Roses (..) Bartomeu Xurriguera, Baldiri Pedro y Anthoni palau...».

Els diners de l'arrendament s'havien de repartir entre les tres confraries de l'església de Santa Maria de Roses que eren la del Santíssim Sagrament, la de Nostra Senyora del Roser i la de Sant Pere.

Per completar aquest punt, transcrivim una declaració del rector de Roses⁽⁴²⁾ Mn. Josep Poch de l'any 1703:

«In Parrochia de Sancta Maria de Rosis. Josepus Poch, Rector dixit: que lo delme se paga de trenta tres, tres so es fet y del peix y coral paga de vint, una y no parla de Primicia.

Item. Dixit que lo I.S. Abad de Amer y Rosas rebe tota la Decima.

Item dixit que en lo veinat de la Garriga lo Camarer de Rosas reb tota la decima y primicia a la mateixa cota del dit de Rosas.

Item dixit que dit Rector reb la primicia de nou pagesias de dit terme y del demes dit Abad».

En un plànol de l'any 1643 realitzat per l'enginyer militar Agustín de Alberti durant els anys de la Guerra dels Segadors⁽⁴³⁾, hi ha una completa descripció de l'interior de la Ciutadella i la vila medieval. Es veu el monestir amb una torre i també s'aprecia el traçat de la muralla medieval amb tres torres formant un llenç de muralla i unes torres més aïllades tot intuïnt-se, però, el perímetre complet. Hi manca el costat occidental de la muralla just on hi ha la cortina entre els baluards de Sant Jordi i Sant Joan, que es va terraplenar aquell mateix any de 1643. Tres de les torres, les mercades amb la lletra L, eren magatzems de pólvora. Així mateix, en unes clavegueres (lletres M) també s'hi havia magatzemat pólvora. Al costat de la porta del mar s'hi veuen tres molins de vent fets per ordre del governador Francesc Hurtado (?). Aquest molins no formaven part del recinte murallat medieval, encara que estaven prop d'aquest.

A l'interior de la vila es poden seguir tots els carrers, i hi ha marcada una construcció amb una creu, com l'església del monestir. Tot el costat oriental del recinte estava desocupat havent-hi només unes construccions marcades amb la lletra C. Malauradament, l'explicació corresponent a aquesta lletra està destruïda, però creiem poden ésser les dues casernes fetes l'any 1599.

La vila de Roses sofriria, però, un dramàtic desgabell poc temps després de la confecció d'aquest plànol, que alteraria la fesomia de la vila. L'any 1645, en ple setge –que revisarem en un proper capítol– justament el dia 11 d'abril succeí el següent fet⁽⁴⁴⁾:

«Martes Santo en la noche (que se contaron onze de Abril) sucedio la desgracia de bolarse la torre de la polvora que estava arrimada al baluarte de San Jorge, haziendo en el daño tan grande, y irrecuperable, como removerle todo, y abrile por tres partes, derribarle sus parapetos, y una de sus dos casasmatas por parte de dentro, y dexar en el un oyo tan profundo, que siendo dicho baluarte corto por si en lo regular, lo quedò mucho mas despues, y ya por esto, ya por el terràplen que era de estiercol, incapaz de hazer en el cortadura, ni fortificacion (como lo testifica por su parecer el ingeniero de la Plaça).

En esta desgracia se incluyò otra mayor, y mas sensible, muriendo de este fracaso mas de doscientas personas, assi de cavalleria, como de infanteria, unas cayendose todas las casas de la villa sobre ellas, y otras de las piedras que arrojò la torre, sin mas de otras ciento que estropeò, y hirio, no quedando de provecho en todo el sitio para servir».

En el plànol anteriorment esmentat de l'enginyer Alberti es pot apreciar bé la situació de la torre de la pólvora al costat del baluart de Sant Jordi, a ponent de la plaça prop del monestir. Hem trobat rastres d'aquest desgavell en un plànol posterior, justament de l'any 1693, realitzat pel servei d'enginyers de l'exèrcit francès i conservat a París⁽⁴⁶⁾. En ell, que també reproduïm, es pot veure com tots els voltants del baluart afectat per l'explosió són molt diferents dels del plànol del 1645. S'hi veu una zona sense carrers aparentment ajardinada, mancant-hi diverses illes de cases. Pot ésser aquest el rastre de la destrucció que hi hagué a la vila l'any 1645. És de remarcar que els altres carrers de la vila coincideixen perfectament en els dos plànols, així com els molins de vent, magatzems i casernes.

Podem presentar un darrer testimoni del sofriment de la població civil de Roses durant el segle XVII. Hem trobat un document sense data, realitzat, però, entre els anys 1675 a 1701, època del mandat de l'abat Joan Antoni Climent, que es titula⁽⁴⁶⁾:

«Codern, ho llibre de consueta en lo qual estan continuadas les Ordenacions que lo Abat Fr. Joan Antoni Climent a fet per direccio de les cosas de la present Iglesia de Roses»

En la introducció a aquestes ordinacions s'explica el motiu de la confecció del present recull:

«Com per causa de tanta guerra y tants sitis de armas age patit molt la vila de Roses, com es de veure de present, que an obligat als habitants viurer fora de dita vila en barracas y molts dexar las casas y anar a viurer a altres llochs y vilas, tot, per falta de casas, y de guerras, y lo monastir se trapia tot assolat sens habitacio per los monjos, y per ditas causas aver faltat los mojos y beneficiats, y se sian perduts molta part dels papers que podian donar alguna noticia de los obligaciones de cadaqual y consuetuts de la Iglesia y monestir, y en particular de la obligacio del sagrista que ha vacat mes de 60 anys, y dels obrers de la Iglesia, que uns per otras dexan de fer lo servey en la Iglesia y un cop se fassa, se fa de mala gana, y questionejant, que tot [...] aver resolt mentres que se reb algun rastre y noticia del que se acostumava a fer, aquest

memorial declaran lo ques deya fer per servey de Deu y de dita Iglesia».

Segueixen les ordinacions de l'església, referides exclusivament a temes litúrgics.

6. Roses durant la guerra dels segadors

Entre els anys 1626 i 1659 la història de Catalunya es caracteritza pel trencament amb la monarquia. No és el moment ara de repetir l'anàlisi dels fets que desembocaren les sublevacions populars de l'any 1640. Caldrà, només, indicar que la gran pressió fiscal i la llarga estada de grans exèrcits per terres catalanes foren la causa principal d'animadversió vers la Corona. En l'esmentat 1640, l'aixecament dels terços de l'exèrcit reial juntament amb la pretensió que els soldats fossin allotjats dins de les poblacions on estava l'exèrcit foren el detonant de la situació, ja en un estat límit.

Roses, una vila amb una forta guarnició militar fou un cas molt especial. D'una carta dels cònsols de la vila de Roses al virrei de Catalunya datada de l'any 1640, concretament del 2 de juny i publicada al *Memorial Histórico Español* extraiem els següents fragments⁽⁴⁷⁾:

«Exim. Señor. Los tercios dels mestres de Camp Juan de Arze y de Don Leonardo Moles ab les demás y la cavallaria, arribaren a esta vila y terme tres dies há, que per la multitud de gent que aportan y ser la terra tant curta com V. Exa. be te experimentat, no dexan de donarnos grans inquietuts y molesties, respecte de no poder los acudir ab les provissions y manteniments necessaris».

Com veiem es tracta del problema de subministrar queviures a les tropes estacionades a la vila. Després de comentar que ja han demanat ajuda a Castelló, Figueres i Peralada continua presentant el problema

«La cavalleria proceheix de tal manera, que per aquest any están segats los pans y demes grans, y a bé que lo dit mestre de Camp Juan de Arze ha procurat y procura remediar estos inconvenients ab tot no es possible, pus los cavalls han de menjar, y los soldats de necessitat han de courer ses olles y viandes, y com en est terme noy hage sino blats, es forçós los vagen segant pera donarlos a mejar als cavalls, ni altre lleña, sino oliveres, los obliga haverles de tallar y rompre com ho fan que es la major llastima del mon...».

Una situació realment apurada, que portava a la població de Roses a la desesperació, tal i com es diu en la mateixa carta:

«Son estas cosas ab tant exçés que será forçós, si per V. Ex. de prompte nos remedia, de que los hajam de dexar les cases de dins á la forza, com lo han fet los dels arravals y pagesies, que tots les han desamparades, y anarnosne á viurer allí ahont Deu sera servit; empero es cosa molt agre y llastimosa que esta pobre vila pague les culpes, pecats y mals, que les demás han causat, majorment estant nosaltres en totes les occassions tants prompts al servey de sa mag. com los gobernadors desta plassa be poden assegurar»

Justament, només 5 dies després de la redacció d'aquesta carta tenia lloc a Barcelona la insurrecció popular que coneixem com a Corpus de Sang.

Davant d'una situació tan compromesa com aquesta, amb el perill d'entrada d'un exèrcit castellà, la Generalitat i el Consell de Cent iniciaren una aproximació cap a França, tot demanant ajuda militar per combatre les tropes Castellanes. És l'inici de la Guerra dels Segadors. El 17 de gener de 1641 es proclamà la República catalana lliure, sota la protecció francesa. Pocs dies després, concretament el 23 de gener, Pau Claris proclamava el rey de França Lluís XIII comte de Barcelona, tot posant el Principat sota sobirania Francesa.

La vila de Roses, amb la Ciutadella i el castell de la Trinitat ocupats per tropes, restà, però, en mans castellanes. Justament en el mes de març es produí un combat naval entre l'esquadra francesa i uns vaixells d'aprovisionament de la plaça de Roses. Un imprés titulat⁽⁴⁸⁾ *Copia de una carta escrita per lo Excelentissim Señor Arquebisbe de Bordeus Generalissim de la Armada Naval del Christianissim Rey de França Senyor Nostre, als mols Illustr. Señors Deputats del General de Cataluña, donantlos avis de la victoria tinguda en los ports de Rosas y Portvendres* diu textualment:

«Al punt que tingui manament del Rey de venir ab sa armada naval en estas costas, tingui tal pasio de executarla; y de venir a servirlos, que no entench aver perdut un momento, de manera que despres de averlos avisats de ma vinguda junt ab la armada en aquest port per saber lo que deurian fer, entre tant me so informat en que poriam emplearnos, y avent sabut ayr que y avia sinch vaxells dins la badia de Rosas, y que y havia dos Galeras y una pollacra a Portvendres, que venian al socorro de las plaças de aquest Pais, posim tota la nit a la mar per que nom escapassen, y en effecte, avent enviat sis Galeras, y sis vaxells a Rosas per envestir los vaxells, y ha Porvendras quatra Galeras y dos vaxells, a las dos galeras que y estavan les han atacadas, envestides, y se son posats fins baix los canons dels forts dels enemichs, y nos han aportats los sinc vaxells que son de quoranta peças de cano cada hu, que havian carregat en Calis quinze mil carregas de blat y las dos galeras y la pollaca entre les quals se troba la Capitana de Grimaldi: tot destinat al socorro de las plaças de Catalunya. Per alli judicaran molt be mos Senyors, la necessitat en que estaran ditas plaças, y lo mal estat en que poden estar, yo los envio lo estandart de aquesta Capitana assegurantme que lo Rey tindra a be que conserven los senyals dels aventatjes que baix sa protectio han tingut sobre los enemichs tant per mar, que per terra, entretant treballarè de ma part com jols prego y exorto de fer de sa part pera tenir avisos dels enemichs dels quals espero ab la ajuda de nostre Senyor quels donarem ben prest compte si podem abordarlo»

La carta està datada a Cadaqués el 29 de març de 1641, i la signa l'Arquebisbe de Bordeus. No ens deixa dubtes, per tant, de l'aïllament de les tropes castellanes dins la plaça de Roses i les necessitats de rebre subministraments de l'exterior. Ja hem vist com abans de les hostilitats la vila de Roses adolia de greus problemes en aquest sentit, problemes que augmentaven dia a dia. D'altra banda, les defenses de Roses cara a un probable setge necessitaven, també, atenció. No ens han d'estranyar, doncs, les nombroses notes sobre la fortificació de Roses que es troben d'aquests anys.

En una consulta del 8 d'abril del 1641 a la *Junta Grande*, arran d'uns informes enviats pel Comte Duc, es parlà al més alt nivell d'un problema amb la cisterna que hi havia al castell de la Trinitat, tot resolent que⁽⁴⁹⁾:

«.. combiene se haga en el Castillo de la Trinidad, que en esto Pareze se escriba que es necessario que luego se haga limpiar la cisterna, por estar suzia, respecto de bajar por agua á un pozo, y este le quieren atosigar, y que assí en todo caso se limpie la dicha cisterna y se tenga mucho cuidado con ella, dando la orden que contenga à Gerónimo Roó».

Aquest interès delata que es temia la realització d'un asedi a Roses. Una segona consulta datada del 6 de juny del mateix any de 1641 parla del tema de la fortificació de la vila de Roses. Transcrivim un fragment⁽⁵⁰⁾:

«El Marqués de flores escribe en carta de 31 de Mayo, que el Castellano de Rosas iba trabajando con la gente que habia en aquella plaza de guarnicion en las fortificaciones: que las que iba haziendo heran de mucha combenencia para la seguridad y defensa de aquella plaza, si bien iba obrando sin tener dinero alguno y que assí combendria se proveyese alguna cantidad para ellas, ya que por la falta grande que habia desta especie, no se havia dado en 7 meses á la Infanteria y Caballería sino pan de municion, y que algunos dias comian yerbas...»

El parer de la *Junta* fou que

«Ha parecido representar á V.M. que aquella plaza está bien con la gente y lo demás que se ha puesto en ella, con que se probea alguna carne salada y se embie algun dinero para la fortificacion, y el que juzga la Junta se podrian remitir son diez mil escudos, los seis para que sirvan para comprar carne, y los quatro para la fortificacion, encargando mucho al Castellano continúe en ella de manera que sin cesar se acaben todas las que combinere hacer»

Respecte a aquest punt de la fortificació de Roses es conserva al *Archivo General de Simancas* un plànol⁽⁵¹⁾ realitzat per l'enginyer Agustín de Alberti l'any 1643, amb diverses propostes de fortificació. Aquest plànol, que com hem vist en el capítol anterior descriu amb exactitud els carrers de la vila de Roses, indica també la part que hi havia fortificada en aquells moments i les propostes de millores a realitzar. Respecte del plànol de Joan Baptista Calvi, el qual contemplava només un recinte fortificat amb cinc baluards es preveuen ara unes fortificacions exteriors, concretament una sèrie de mitges llunes situades davant de les cortines del primer recinte i alguns baluards formant una línia exterior de defensa.

Seguint el plànol, davant del fossat corresponent a la cortina entre els baluards de Santa Maria i Sant Jaume s'hi veu la mitja lluna de Ntra. Sra. del Rosari. Davant mateix del baluart de Sant Jaume hi ha un altre baluart, el de Santa Llúcia, *Baluarte vazio de Santa Lucia que se esta acabando en la misma forma van hechos los otros que estan señalados de puntos*. Davant d'aquest baluart exterior hi ha assenyalat un altre fossat. Entre els baluards de Sant Jaume i Sant Andreu hi ha la mitja lluna de Nra. Sra. del Carme, també rodejada d'un fossat. No podem veure si hi havia un baluart exterior davant del de Sant Andreu, doncs aquesta part del plànol està

destruïda. El que sí es veu és la mitja lluna de Nra. Sra. de la Soletat entre els baluards de Sant Andreu i Sant Jordi. Al davant mateix d'aquest darrer hi ha assenyalat un nou baluart exterior, encara per construir. Finalment, entre els baluards de Sant Jordi i Sant Joan hi ha la mitja lluna de Sant Antoni de Pàdua. Tot aquest recinte exterior, en part construït en part projectat, especialment pel que la referència a la cortines entre les mitges llunes i els baluards exteriors, havia de formar una primera defensa, necessària, ja que segons paraules del mateix enginyer escrites en el plànol:

«Por estar esta plaza muy suggeta a la pala y zapa y los baluartes pequeños mui pobres de tierra incapazes de azer retiradas y los traveses dellos mui pequeños y casi ocupados todos ellos de las casasmatas y sus canoneras imbocadas de la campana y los traveses pequeños representan....»

Fins aquí la part llegible del document, que està cremat en la part central. En el que segueix diu que passat el primer recinte, format per les mitges llunes i els baluards externs, l'enemic es trobaria encara en el fossat del recinte interior, el qual també preveu de modificar lleugerament, tal i com es veu en el plànol. La guarnició per a la defensa d'aquest recinte interior haurà d'ésser de 3.500 homes, ja que:

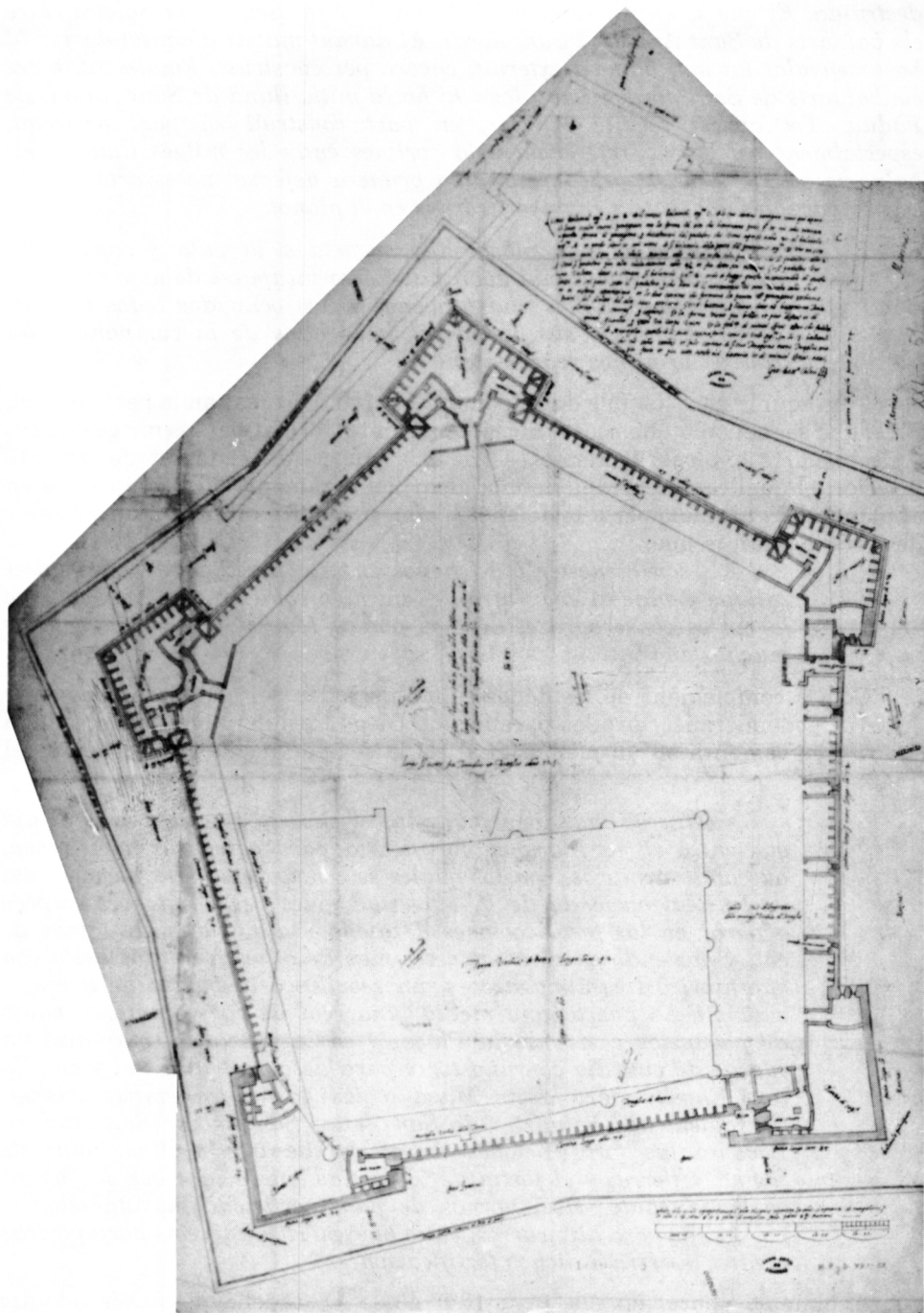
«... son menester a lo menos en esta plaza para poder hazer salidas y salir al encuentro del enemigo con aproches que con esta forma se conserbara esta plaza por su Magestad que Dios guarde muchos años».

Com a complement de les dades subministrades pel plànol de l'enginyer Alberti, podem transcriure les paraules de Diego Cavallero, governador de la Plaça, que comenta en un memorial al rei la seva actuació⁽⁵²⁾ en el setge del 1645:

«Esfuerça mas la presuncion, el desvelo que tuvo esde el dia que entrò en la Plaça en fortificarla para assegurar su defensa, buscando arbitrios, con los quales se consiguiesse a la menor costa de la Real hazienda de V. Magestad, pues desde entonces empeçò a obrar en las fortificaciones de dicha Plaça, buscando minas de cal, y haziendo en diversas vezes mas de ochenta hornos della con que fabricò tres almagazenes, un rebellin a la puerta de tierra, y a la misma puerta una media luna real de cal y canto. Levantò de parapetos casi toda la Plaça, y en la puerta de mar hizo un cuerpo de guardia con una torre para descubrir la Vaia, y en ella una Capilla para dezir Missa a las galeras, y embarcaciones. Terraplènò los baluartes de San Juan, Santiago, y San Andres. Levantò las fortificaciones de afuera de tres medias lunas de fagina y tierra, y el fortin de la cortina nueva, que con las aguas se avian caido. Hizo hornos de pan, perficionò las atahonas, y para uno y otro hizo carros, y dio bueyes. Hizo carretas para portear piedra, y tierra a dichas fortificaciones».

Realment, doncs, en els anys 1642-45 la Ciutadella de Roses adquirí l'aspecte final amb el que ens ha arribat als nostres dies.

En el mateix plànol, sens dubte el més complet que hem vist sobre Roses, hi ha també una indicació de tots els punts fortificats de la comarca. Malauradament, un cop més hi manca un tros important encara que podem

Plànol del projecte de remodelació de la Ciutadella fet per Joan Baptista Calvi l'any 1552. Aquest projecte modificava el disseny de Pizaño. (Archivo general de Simancas, Estado, leg 308)

veure les fortificacions de la Torre de Cap de Creus, La Selva, Cadaqués, Cap Norfeu, Pau, Fortià, Montiró, Armentera, L'Escala, Les Medes, Empúries entre d'altres.

Respecte a aquestes fortificacions, hem trobat al mateix *Archivo General de Simancas* un altre plànol titulat⁽⁵³⁾:

«Planta y perfil de la Tor del Rey antes dicha Tor de Norfeu con la prespectiva del sitio della que se tomo al enemigo en dos de julio 1643 años».

Es tracta d'un plànol fet pel mateix enginyer anteriorment citat, Agustín de Alberti, on hi ha una planta i un perfil de la torre i una vista dibuixada de la costa des de Roses a Cadaqués. Tal i com es pot veure en la reproducció que acompanya, la torre del Cap Norfeu era una construcció rodona, amb una cisterna a la planta baixa, un primer pis amb la porta d'entrada (dividit en tres habitacions amb algunes finestres) i un pis superior acabat amb volta semiesfèrica i un passatge exterior amb merlets i barbicanes. En la perspectiva de la costa és de destacar l'apunt del castell de la Trinitat, que presenta l'aspecte que ens és familiar avui dia però complet, amb garites a les puntes dels angles entre les muralles.

Els incidents que culminaren en el setge de la plaça per part de les tropes franceses l'any 1645 no tardaren en produir-se. Es conserven abundoses notes sobre aquesta situació. En veurem algunes de curioses. En primer lloc, en una carta dels cònsols de Figueres a la Diputació General del Principat de 11 de juny de 1641 podem llegir⁽⁵⁴⁾:

«Ahir dilluns se posá en exequció una factió ordená á la tarda lo Sr. don Joseph Cacosta general de las armas dels Cathalans que resideix en esta vila, que fonch fer una emboscada als castellans residins en Rosas: succehi grant mal, que no havent procurat de assegurar les espatllas als nostros, destenent la cavallería era per nostra part: la del enemich derrotá la infantería estava als puestos, després de passadas de dos horas de pelea entre la qual era la companya desta vila, así que los morts y nafrats, als ques publica per cosa certa, passant de cent sinquanta: son morts los de major valor y ánimo, y entre los demás, lo capitá de nostra companya, home de satisfacció sab V.S.».

El que no podem deixar de ressenyar és un curiós episodi d'espionatge digne d'una novel·la d'aventures. En una carta de Pere Sacosta a la Generalitat del 10 de setembre del mateix 1641 llegim⁽⁵⁵⁾:

«Molts dias havia que tenía intelligencia que un artiller de Rosas cathalá exia de aquella plaça, y anave y tornave del Rosselló aportant avisos, y aquí á Barcelona, y sabia tot lo ques feya en Cathalunya: en lo punt que tinguí estas intelligencias, doní ordre per molts parts donantlos las senyas pera que lo prenguessen: aquí en Barcelona non habia donat avís per no poder creurer se allargás tant: despus anit passant aquest tal cerca de Banyuls del Maresma, fonch avisat lo Batlle de aquell lloch, y conforme los senyals que tenian meus, lo seguiren aquella nit fins prop Llansá per seguirli las pisadas per haver plogut: prop Llansá lo perderen, y avisant lo Batlle de aquell poble, isque lo sometent yl trobaren

y prengueren: estich lo esperant per momentos: Hammne dit li han trobat algunas cartas que aportave de Coblliure á Rosas: després de haverlo atormentat porque confesse los cómplices, lo faré arcabusejar, y posar cerca las murallas de Rosas: son nom es T. Vives: del que diuen las cartas y ell descubrirá y confessorá daré avis á V.S.».

Un episodi que ens il·lustra l'ambient de guerra a l'Empordà durant aquells difícils anys. Recordem, només, que Colliure era una plaça forta ocupada també per les tropes castellanès.

El governador de Roses era Diego Caballero, nomenat⁽⁵⁶⁾ l'any 1642. En un memorial que presentà al rei un cop acabat el setge del 1645, explica la seva actuació al capdavant de la plaça de Roses durant aquells anys. Transcrivim el següent fragment⁽⁵⁷⁾:

«Hizo salidas para reduzir a la obediencia de V. Magestad el Pais: y haviendo tratado primero a los Paisanos del con cariño y mansedumbre, dando libertad a muchos, y agassajando otros: viendo que no bastava, antes que hazian emboscadas contra la Plaça llevandose algunos soldados prisioneros, y vendiendolos al Frances como esclavos, y matando otros, se resolvió, y quemò el lugar de Pedrete, Pao, la Torre de la Selva, y arrasò el Fuerte de Villagut, assaltò el castillo de Carmanson, ganandole por interpresa, y le bolò, y hizo prisioneros los de dentro. Tomò por interpresa la Torre del Rey, que estava en un puesto necessarissimo para abrigarse nuestras embarcaciones, quando no podian entrar en el Puerto por el tiempo, y puso en ella guarnicion. Cercò el lugar, y fuerça de Palao, dañosissima a la Plaça, y que tenia cerca de sesenta hombres de guarnicion, y la tomò por assalto, aviendose juntado del enemigo mas de tres mil hombres, y cerca de ochocientos cavallos (que passavan a socorrer a Lerida) para socorrerla: de calidad que no solo se hizo el servicio de quitar aquel padrasto, sino (como mandò V. Magestad) el de divertir de la gente, y la cavalleria, para que no llegasse a Lerida con tiempo, como no llegó. Y finalmente por orden de V. Magestad fue a tomar por interpresa a Cadaques, y en media hora ganò el fuerte de la Marina, y le volò, y se huviera hecho dueño del lugar si no se quebraran aquella noche las escalas con el peso de la mucha gente que subio por ellas, y si huvieran cumplido con el trato los de dentro, como a V. Magestad avian ofrecido, y al Governador en su Real nombre».

Afegeix encara l'informe que va reduir a l'obediència les viles de Llançà, Vilanova de la Muga, Peralada, Sant Climent, Garriguella, Rabós i Mollet, les quals varen enviar persones a la plaça de Roses que restaren com a ostatges del governador al temps que les viles es comprometien a lliurar queviures a Roses, amb la garantia que les tropes deixarien tranquil·les aquestes viles i en tot cas, les protegiren de l'enemic.

7. El setge de Roses de l'any 1645

Aquesta situació es prrollongà fins l'any 1645, data en la qual l'exèrcit francès inicià un setge formal a la plaça de Roses. Josep Sanabre, a partir de fonts bàsicament franceses estudià amb detall el desenvolupament de la Guerra dels Segadors a l'Empordà. En del seu estudi dedicà un capítol a la presa de Roses pels francesos l'any 1645. Transcrivim un fragment de la traducció que ens dóna Sanabre d'un document de la cancelleria reial francesa del 29 de gener del 1645:

«Habiendo decidido el Rey enviar a Cataluña un poderoso ejército para combatir al enemigo, y considerando las grandes ventajas que reportaría la conquista de Rosas, que despejaría Cataluña de esta parte, la más peligrosa para los catalanes y la más perjudicial al servicio del Rey, y lo fácil que resultaría semejante empresa de hacerla al mismo tiempo que el conde de Harcourt atacase la frontera, el Rey ha resuelto emplear otro cuerpo de ejército separado, sin disminuir el del conde de Harcourt poniéndolo bajo su mandato, como comprendido bajo su poder, pero siendo gobernado por el conde de Plessis-Présailin...»

Els preparatius per al setge es feren durant els primers mesos de l'any 1645. A mitjan de març estaven ja quasi acabats, però llavors el mariscal Fabert que inspeccionava de prop els voltants de la plaça de Roses va caure presoner. Per aquest motiu s'interromperen els preparatius i s'intentà la lliberació del presoner, que el governador de Roses proposava de canviar pel marquès de Povar. De totes maneres, les tropes del general Plessis-Présailin arribaren a la nostra comarca a mitjan de març començant l'atac a la fortalesa de Roses el 20 d'abril.

El governador de Roses, Diego Caballero, era una personalitat controvertida, molt diferentment jutjada pels dos bàndols enfrontats. Així, Pella i Forgas ens escriu tot fent el comentari del setge de Roses:

«La fecha cierta del establecimiento del sitio se halla anotada en el Libro de la obra de la Iglesia de Ciurana, empezando, dice, «Al primer de Abril, any 1645, dia y any en que fonch posat lo siti y camp á la fortalesa vila de Rosas per part de la nostra cristianíssima Reyna y cristianíssim princep de Fransa contra el cruelíssim D. Diego Caballero, gobernador encara de dita fortalesa per part del rey de Castilla, que ab todas veras procurava y volia destruir y acabar tota esta terra del Empurdá».

Una visió que podem contrastar amb el següent paràgraf d'una carta datada a Madrid el 18 d'abril del mateix any de 1645, escrita per Sebastián González al Pare Rafael Pereyra, de la companyia de Jesús a Sevilla ⁽⁵⁸⁾:

«Rosas está cercada por tierra con 8.000 infantes y 700 caballos, por mar con 11 galeras y 18 navíos. El conde de Ancurt ha ido con 120 caballos de su guarda al sitio, obligado de los grandes daños que la gente francesa recibia de aquella plaza cuando pasaba á Cataluña, donde han muerto muchos á manos de los de Rosas. Espérase que si tienen qué comer y tirar les han de dar bien en qué entender, y sábese que pocos dias antes les habian metido víveres y municiones para algunos meses; dícese

tendrán hasta Agosto. Los sucesos de la guerra son varios; puede ser nos esté bien el haber empezado por allí. El cabo que está dentro es D. Diego Caballero, hombre de mucho valor y aliento; mas todo esto no basta cuando Dios quiere castigar. ¡El nos mire con ojos de misericordia!».

Una segona carta datada del 6 de maig del mateix any diu⁽⁵⁹⁾:

«De Cataluña no hay hoy nada de nuevo de que avisar. El socorro grande no se ha metido, ni D. Melchor de Borja está con ánimo de arriesgarse. Aguardan á Pimienta con los navíos; ¡quiera Dios no se haya antes perdido la plaza de Rosas! que este es el modo que se tiene en nuestros socorros; llegar cuando no son necesarios para lo que se deseaban».

Realment Melchor de Borja, comandant de la Marina de Guerra espanyola, arribà tard a socòrrer la plaça de Roses. Els temors d'aquests jesuïtes es veieren confirmats. De totes maneres s'ha de fer constar que la defensa de Roses, malgrat els processos incoats a Diego Caballero i a Melchor de Borja, fou realment sorprenent. En poques paraules, l'atac francès definitiu s'inicià el 25 de maig fent explotar una mina en el baluart de Sant Jordi, que no fou, però suficient per a poder entrar. Al 27 tampoc aconseguiren penetrar en la plaça i al 28 ho intentaren pel baluart de Sant Joan, moment en el que el governador demanà iniciar les negociacions per a la capitulació, que fou efectiva el dia 29 després, doncs, de set setmanes de setge.

Un cop acabat el setge es procedí a la realització d'un procés contra el governador de la plaça de Roses, Diego Caballero. Aquest presentà un memorial al rei en el qual podem llegir la seva versió dels fets. En la introducció es llegeix⁽⁶⁰⁾:

«Por cuya razon, hallandose oy por orden de V.M. preso en la carcel de Corte de la villa de Madrid, y que sus emulos (con esta ocasion) esfuerçan las calumnias, que han maliciosamente esparcido, con que quieren desacreditar sus muchos servicios, y en especial, los que en la Plaza de Rosas, por su defensa ha hecho a V.M. postrado a sus Reales pies, Suplica humildissimamente sea de su Real servicio, concederse a la razones en que descubre, que dichos servicios, aunque los ha mal logrado la fortuna, no han perdido por falta de la atencion de su zelo, sus calidades, y credito».

A continuació exposa que feia vint-i-nou anys que estava de servei en l'exèrcit reial, en el Brasil, Itàlia, Flandes i Espanya, participant en diversos fets bèl·lics. Explica que des que va entrar com a governador de la plaça de Roses no va deixar de millorar les fortificacions –com hem vist en el capítol anterior– i assegurant el subministrament de totes les maneres possibles.

Respecte al setge, després d'explicar el trist episodi de la voladura de la torre de la pólvora del baluart de Sant Jordi detalla tots els esdeveniments dia a dia. Destaquem algun passatge en la impossibilitat de transcriure íntegrament el llarg document:

«Ya el Gobernador a los cinco de Mayo avia hecho una junta con los Cabos de la Plaza, y todos juntos aprobado, y admirado, la defesa della con tan poca gente, y ofrecido advertir en lo

futuro (como el Governador lo pidio se le qdvirtiesse) quanto ocurriera, para que por todos no quedara nada por hazer en servicio de V. Magestad, cuyos pareceres dieron por escrito».

No hem trobat aquest paper signat pels oficials de la plaça en els arxius que hem consultat. De totes maneres veurem més endavant com en el setge del 1693 hi hagué un episodi molt similar. En el dia 26 de maig tingué lloc una nova reunió:

«Y aviendo conferido entre si todos juntos el estado de la plaça, y leído las cartas, convinieron en un fin, y tenor, y resolvieron hallarse ya en la ultima extremidad y aprieto, por estas razones. Por la poca gente que avia para defenderla, y essa estar la mayor parte herida, è impossibilitada de poder tomar armas; muertos novecientos hombres, los mas escogidos, y entre ellos setenta y siete oficiales vivos, y reformados: por aver muchos puestos forçosos que ocupar, en cinco valuartes, y afuera una media luna, puerta de mar y de tierra, tres casasmatas, en quien las baterias tenian hecho brechas de calidad, que por ellas se podia entrar a poco riesgo el enemigo, y con facilidad; tener abiertas dos minas en dos valuartes, San Juan y San Jorge, donde (por filas bolava a un tiempo) era forçoso aplicarles la mas gente que se pudiesse, siendo assi era tan poca toda, que ni aun para uno avia bastante: tener bolada ya una mina, y haver corrido dos meses de sitio, no tener la plaça retirada, citadela, ni castillo, para poder parlamentear; hallarse en ella mas de trescientos prisioneros (de cuenta los mas, y entre ellos un Maestre de Campo General) que como enemigos, estando divertidos peleando nuestros soldados, pueden hazer alguna diversion, y ponernos la plaça en confusion grande, por no haver prision fuerte donde tenerlos seguros. La artilleria toda desbocada, desencabalgada, y rota: ternos hechas otras dos minas y ternos quitadas las defensas. Y si assi eran de parecer, que en consideracion de todo lo referido, si el enemigo hiziera llamada (como es costumbre en la guerra hazerla, teniendo las minas atacadas) se le responda, y trate de capitular, y sino la hiziere (como se puede presumir de lo maliciosamente que obrò al bolar la primera mina) y pareciere quiere bolar qualquiera de las dos que tiene hechas en ambos valuartes, se le haga llamada de la plaça, procurando pactar lo mas honrosamente que se pudiere, en util de las armas de vuestra Magestad».

Les negociacions cara a la capitulació de la plaça s'inicaren el diumenge vint i vuit de maig, tal i com comenta Diego Caballero:

«Domingo veinte y ocho de mayo, cumplidos sesenta y un dias de sitio por tierra, y sesenta y tres por mar, se empezaron a hazer las capitulaciones, que duraron hasta el dia siguiente veinte y nueve que se acabaron de ajustar. Y por no ser possible, sobre muchos lances con el General del enemigo, adquirir quinze dias (o al menos ocho) que se le pidieron, para aguardar socorros, se capituló por quatro dias, dentro de los quales aviamos de salir (como se cumple) firmandonos las capitulaciones de Perpiñan, que fueron las mas honrosas que se pudieron hazer, y mas del sevicio

de V. Magestad, dexando del exercito de Francia (en voz comun de todos) mas de cinco mil hombres muertos, y dos mil heridos, y de los nuestros muertos novecientos hombres, y entre ellos setenta y siete Oficiales vivos, y reformados, y quatrocientos treinta heridos, con que se puede entender, si fue este sitio sangriento.»

Transcrivim a continuació el text de la capitulació⁽⁶¹⁾ que aporta alguns detalls del setge, i que ens serà útil de poder comparar-lo amb el de la capitulació del 1693, setge que estudiarem amb més detall que aquest de l'any 1645.

En primer lloc hi ha una introducció on es resumeixen els principals esdeveniments del setge:

«Por quanto el dia veinte y cinco del presente mes de Mayo se hizo volar una mina en el Baluarte de San Jorge, y por no haver sido suficiente su efecto para dar el assalto, se pegò fuego à otra el dia veinte y siete, la qual, haviendo abierto una gran brecha, capàz de veinte hombres por frente, convidò à los agresores al assalto, sostenido, y rechazado de manera, que nadie pudo entrar en ella: considerando el Señor Don Diego, que aun havia otra mina prompta à jugar en el Baluarte de San Juan, y que èl havia mantenido el sitio por espacio de cinquenta y nueve dias; por tanto convino en los Articulos siguientes».

El text de les capitulacions, d'onze articles, és el següent:

I

Se conceden al dicho Señor Don Diego quatro dias, contados desde hoy 28. de Mayo, para prepararse èl, sus Oficiales, Soldados de Infanteria, y Cavalleria, vagage, equipage, y qualquier otra cosa, para la rendición de la Plaza; y despues de cumplidos estos quatro dias, el dicho Señor Don Diego Cavallero la entregará al dicho Señor Conde Plessis-Pralin, con toda la artilleria, municiones de guerra, y de boca, que hay en la Plaza, sin ocultar, ni esconder nada; y mañana por la mañana veinte y nueve de este mes, el dicho Señor Don Diego Cavallero entregará la Puerta del Mar, y el Baluarte de San Juan, con la Cortina, que và desde el dicho Baluarte hasta la referida Puerta, à donde entraràn las Tropas del Rey al romper al alva, esperando la salida de la Guarnicion española.

II

Que todas las Tropas, assi de Cavalleria, como de Infanteria, que hay en la dicha Plaza, juntamente con los Oficiales, Ministros, y Cabos de ellas, de qualquier calidad, y condicon, saldràn en el sobredicho dia, libre la vida, con armas, y vagage: La Cavalleria montada, con sus armas, y cavallos, tocando las trompetas; y la Infanteria tocando el tambor, con mecha encendida por los dos cabos, bala en boca, à Vanderas desplegadas, con quatro piezas de artilleria, y las municiones necessarias para disparar veinte tiros; y que al salir de la dicha Plaza no será lícito à ningun Soldado, ni à otra persona Francesa, ò Catalana, hacerles ningun ultrage de palabra, ò de hecho, so pena de la vida, assi en la salida de la Plaza, como durante el viage, ò en el camino.

III

Que no se podrà pedir la paga de ninguna deuda à los que salieren, ni arrestarlos, ò detenerlos por causa de ellas, ni por qualquier otra cosa; y que no se causará disgusto alguno à ninguna muger, niños, ò criados, ni se embarazará à nadie que lleve sus muebles, ò vagage de qualquier especie, ni menos se visitaràn, permitiendoseles llevar consigo los cavallos, y yeguas del Rey Catholico, que cada uno de ellos tiene en su poder.

IV

Que todos los naturales, y habitàntes de la dicha Plaza, que quisieren salir con la Guarnicion, y seguir el partido del Rey Catholico, lo podràn executar con las mismas condiciones, sin impedimento alguno; y que à aquellos que quisieren quedarse en la dicha Plaza para arreglar sus negocios, y disponer de sus propios bienes, por venta, ò de otra manera, se les concederà un mes de termino para poderlo hacer con entera libertad; y despues se les darà un Passaporte del Governador, ò Capitan General Comandante en dicha Plaza, para irse à donde mejor les parezca.

V

Que se les proveerà de Baxeles; y Galeras para transportar, y conducir à todos aquellos que salieren con armas, muebles, y todo lo que llevaren consigo desde la dicha Plaza hasta la Ciudad de Valencia, ò à Denia, Alicante, ò Cartagena, sin entrar en ningun otro Puerto, sino conduciendolos en derechura à los lugares especificados arriba.

VI

Que se les permitirá llevar consigo todos los Libros, y Registros Reales, y las Escrituras concernientes à los derechos del Rey Catholico.

VII

Que se les subministraràn viveres para la subsistencia de aquellos que se han rendido, asi para los sanos, como para los enfermos, à los quales se daràn los medicamentos à expensas del rey Christianissimo.

VIII

Que quando salgan de la Plaza, no se pondrà ningun Catalàn delante de ellos, ni en la Puerta por donde salieren, sean Oficiales, Soldados, ò de qualquier otra calidad.

IX

Que el dicho Señor de Plessis-Pralin estará obligado à poner, como con efecto pondrà, en manos del Señor Don Diego Cavallero todos los prisioneros, que estuvieren en su poder, assi Oficiales, como Soldados, Marineros, y todos los demàs prisioneros, que tuviere; como respectivamente el Señor Don Diego entregará al dicho Señor Conde de Plessis todos los prisioneros, que tuviere en la Plaza, sin reservar alguno.

X

Que el dicho Señor Don Diego podrá embiar à toda diligencia una Faliúa, con un Oficial, à Tarragona, ò Vinaròs, para dar cuenta al rey Catholico, y à sus Generales de esta Capitulacion; y que quando buelva se le permitirá bolver à entrar en la Plaza con la respuesta que traxere, con tal que su regresso sea, dentro de los dichos quatro dias.

XI

Que para seguridad de la dicha Capitulacion del Señor Don Diego Cavallero darà quatro Rehenes al Señor Conde de Plessis-Pralin, el qual darà otros quatro à dicho Señor Don Diego de la misma calidad de aquellos que huviere recibido; y hasta tanto que se efectúe esta Capitulacion, no se restituiràn los Rehenes por una, ni otra parte. Hecha en el campo delante de Rosas à 28. de Mayo de 1645

Roses quedà en mans franceses des d'aquest moment fins al tractat dels Pirineus⁽⁶²⁾, on es definiren els límits entre ambdós països. Això succeí el 4 de juny de 1659, data en la que es va signar a París un tractat preliminar de pau. S'especificà que es tornaven a Espanya Roses i el castell de la Trinitat, Cadaqués, la Seu d'Urgell, Bagà, Ripoll i la Cerdanya. Les negociacions, però no s'acabaren i l'any 1660 encara duraven. La publicació de la pau amb França va tenir lloc, finalment, el 21 de febrer de 1660.

8. El setge de Roses de l'any 1693

El segle XVII va estar marcat a tota Europa pels conflictes sorgits de les polítiques imperialistes, primer dels Ausburgs i després dels Borbons. A partir de 1660, les victòries franceses i la seva preponderància iniciaren una política expansionista intentant d'obtenir l'hegemonia d'Europa. En aquests moments, el problema de la successió espanyola de Felip IV va convertir-se en el centre d'atenció general. El naixement de Carles II el 1661 no va canviar la situació, doncs el seu estat de salut era tremendament precari. La seva mort sense successió el 1700 recruaria aquest problema.

Amb Lluís XIV, França va arribar a un estat d'apogeu. Colbert, va portar una política financera molt favorable a curt termini al temps que Vauban va impulsar la creació d'una veritable xarxa de places fortes. S'impulsà així mateix una remodelació de l'exèrcit i una reforma de l'armament que va ésser dirigida per Louvois. Una vertadera novetat fou la creació dels cossos de granaders, dragons i enginyers militars, que, juntament amb les noves armes, varen ajudar a la consecució d'un exèrcit preparat i potent, bon suport de la política expansionista de Lluís XIV.

L'Espanya del segle XVII distava molt de la centralitzada França. La monarquia dels Ausburgs no va aconseguir de transformar l'Espanya de les autonomies polítiques i econòmiques regionals en un estat centralitzat. A Castella, el desgavell econòmic va augmentar durant el segle XVII. La indústria estava en davallada i en l'agricultura els rendiments eren cada vegada més baixos. Per contrast, cap a la segona meitat del segle va produir-se a la perifèria, especialment a Catalunya, una paulatina recuperació econòmica. Catalunya va haver de suportar les guerres amb França amb les seves pròpies forces i recursos. El trencament de les relacions comercials i la imposició d'un proteccionisme de fet, va a la llarga potenciar aquesta recuperació econòmica.

Fent una petita cronologia dels fets que portaren al setge de Roses del 1693 ens hem de remontar a l'any 1686 en el que va formar contra França la lliga d'Ausburg. En ella hi entraren Espanya, Holanda, Alemanya i Suècia, i va unir-se-hi l'any 1688 el Sant Pare Inocenci XI. Emperò, la guerra estava ja iniciada fins i tot abans d'ésser declarada. Els primers resultats varen ser completament desfavorables als interessos de la Lliga. El Marquès de Lozoya diu que ni els ministres de Carles II podien competir amb el talent de Louvois, ni Espanya disposava de generals que s'enfrontessin als de Lluís XIV, tot regnant entre la tropa gran desànim davant allò inevitable.

La incorporació de Catalunya al conflicte va produir-se l'any 1689. El 23 de març el duc de Noailles va apoderar-se de Camprodon, i les tropes franceses varen ocupar Ripoll i Olot. Com a conseqüència, el novembre de 1690 fou destituït el virrey de Catalunya duc de Villahermosa que va ésser substituït per Juan Carlos Pérez de Guzmán y Fernández de Córdoba, duc de Medinasidònia, que va entrar a Barcelona el dia 21 de desembre del mateix any. Personatge important a Madrid, doncs era majordom del rei, emperò va ésser molt apreciat a Catalunya. Joan Reglà ens diu:

«Una vegada a Barcelona, el duc de Medinasidònia va captarse la simpatia dels catalans. Amb pocs coneixements militars, intentà la defensa de l'Empordà des de Bàscara, però no pogué evitar que els francesos s'apoderessin de Roses i enviessin una esquadra a bombardejar Barcelona. En cessar, quan complí tres anys en l'exercici del càrrec (desembre de 1693), fou acomiadat per tota la noblesa, cosa que no s'havia fet amb cap virrey des de feia molts anys».

Més tard, el duc de Medinasidònia va posar-se al costat de Felip V i participà en la lluita contra Barcelona (en la Guerra de Successió). Morí l'any 1715.

El protagonista principal, per part francesa, de la invasió de Catalunya fou sens dubte Anne Jules, segon duc de Noailles. Nascut a París l'any 1650 governador del Rosselló dels anys 1678 a 1682, i governador del Languedoc del 1682 al 1689. Quan va entrar a Catalunya l'any 1689 va haver de lluitar comptant principalment amb les seves pròpies forces doncs l'enemistat amb Luvois i l'ampli front de la guerra l'impedí de rebre més reforços. El 1693 va ésser nomenat mariscal de camp i el 1694 lloctinent de Catalunya. Durant aquesta campanya hagué de deixar el comandament per malaltia l'any 1695 succeint-lo el duc de Vendome. Morí el 1708. El seu fill, Adrien Maurice, va lluitar al seu costat en tota la campanya de Catalunya i entrà a Barcelona el 1697. Més endavant, a la Guerra de Successió, entrà novament a Catalunya i l'any 1710 assetjà –i ocupa– Girona. El nom de Noailles ha quedat tristement associat a la Bíblia de Sant Pere de Rodes, que es va endur a França després del saqueig del monestir i que avui dia es conserva a la *Bibliothèque Nationale* de París.

Catalunya havia gaudit fins aquest any de 1689 un període de pau iniciat l'any 1678 després del tractat de Nimega. Però les expectatives de guerra eren clares molt abans de la invasió. Com a mostra transcrivim la carta del rei Carles II al monestir de Lladó, datada el dia 5 de maig de l'any 1682, i va transcriure Pere Vayreda:

«Al amado nuestro el prior de la colegiata de Lladó. El Rey-Venerable y amado nuestro: la necesidad de fortificar la frontera es tan grande, como es notorio y, aunque se procuran juntar los medios necesarios, es preciso valerme de lo que la fineza de mis vasallos pueden subministrar para el efecto de un fin en que son tan interesados, y así he resuelto deciros será muy de mi agrado que me sirvays con el donativo gracioso de tres años de la mayor cantidad que pudieseis y cupiese en vuestras fuerzas para esta fábrica, como lo fio de vuestro zelo de que quedo muy asegurado y que también obraréis quanto pudiereis al logro de este fin con las dignidades y demás personas de esta iglesia para que concurran así mismo a este donativo. Dat. en Aranjuez a 5 mayo MDCLXXXII—Yo el Rey.— D. Franco Izquierdo de Barbagal secretario; D. Michael de Costa et Pastor, regens; D. P. Villacampa, regens; D. José, Rull, regens».

A la Biblioteca Nacional de Madrid es conserva la correspondència del duc de Villahermosa, capità general de Catalunya. En ella es reflecteix l'estat de l'exèrcit a Catalunya així com el de les places fortes del Principat. Ens dibuixa un panorama desolador amb una manca total de diners per fer front a les més bàsiques despeses. Així, llegim en una carta datada del 1689:

«Son tan continuadas las fugas de Infanteria y Cavalleria cansadas de la suma miseria que aqui se padece que no pueden dejar de serlo mis ynstancias pudiendo asegurar a VS que es ymponderable el ahogo en que meterse, el repetido combate de los clamores de esta gente sin poderlos remediar en la mas leve cosa, y ultimamente me veo sin paga para los cavallos...»

En aquest mateix any, el duc de Villahermosa feu una visita d'inspecció per les places de Girona, Roses, Palamós i castell d'Hostalric. El resultat fou altament decebedor⁽⁶⁴⁾:

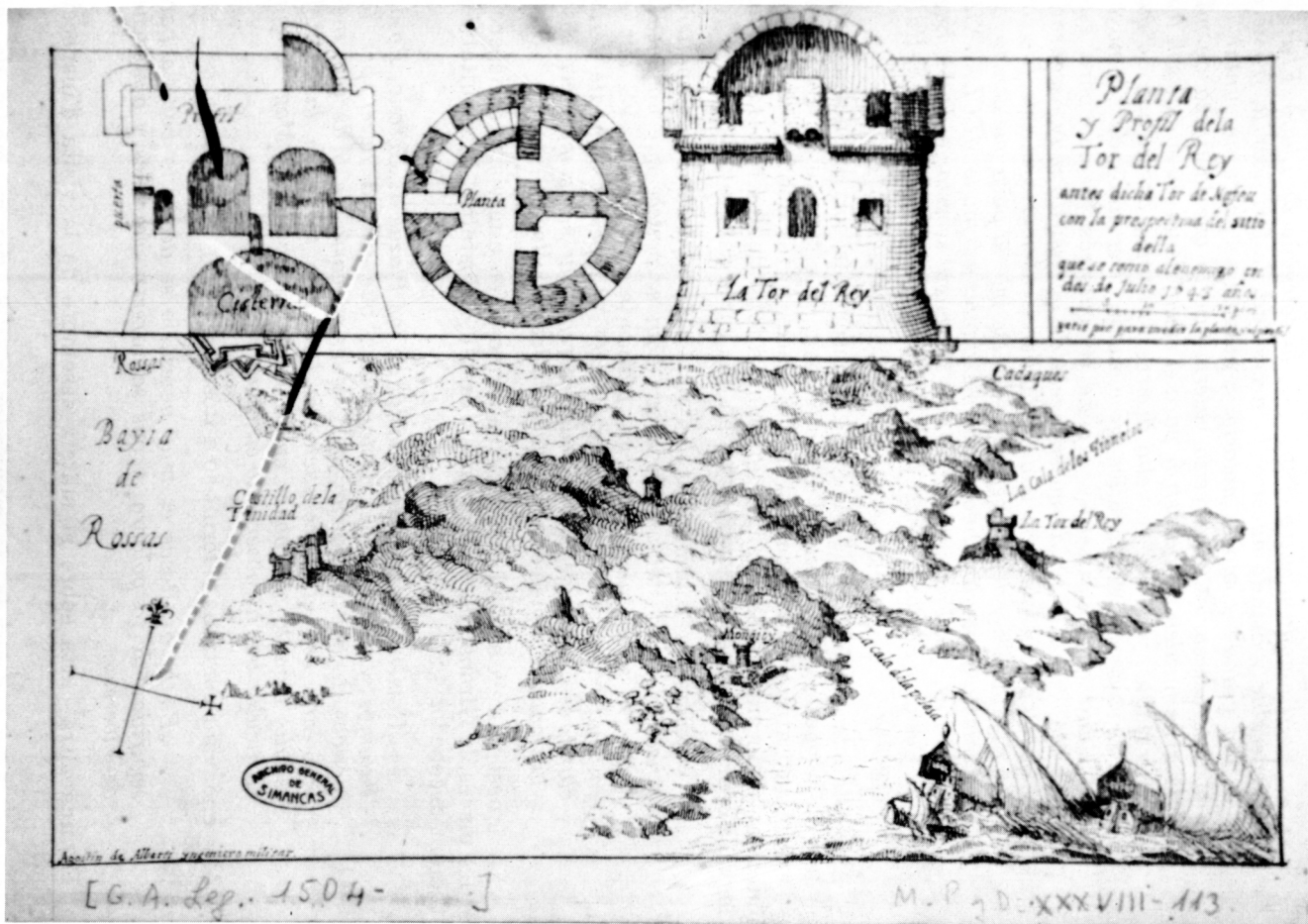
«Haviendo executado la visita de las Plazas de Gerona, Rosas, Palamos y Castillo de Hostalrrique, que sali a hazer por los motivos de que di quenta a V. Mag. en carta de 5 de este mes, bolviendo con el desconsuelo de hallarlas todas en lamentable estado, cumpro con poner en la Real noticia de V. Mag. lo mas particular que he observado en ellas...».

Més endavant continua referint-se a Roses

«En la de Rosas es muy nezesario se acave la bobeda para seguridad de la polbora, y que se adrezzen cuarteles y almagzenes de Viveres».

En una altra carta sobre el mateix assumpte de la visita d'inspecció llegim⁽⁶⁵⁾:

«... deviendo de manifestar a V.S. que en medio de que presuponía el total desamparo i desprebencion en que estan las Plazas me ha condolido sumamente el haverlo bisto por que se hallan en una total yndefensa y faltas de un todo sin gente, la artilleria toda desmontada, y las fortificaciones con neçesidad precissa de grande reparo».

Planta y perfil de la Torre del Rey, que correspon a la Torre del cap Norfeu, realitzada l'any 1643 per l'enginyer Alberti, després de la presa per part de les tropes de Roses comandades per Diego Caballero. Hi ha també una representació de la costa des de Cadaqués fins a Roses.

(*Archivo General de Simancas, Guerra Antigua, leg 1504*)

Les notícies que rebia el capità general des de Perpinyà sobre els moviments de les tropes franceses no feien més que augmentar la inquietud cara a la probable entrada en guerra. Mentrestant, el duc de Noailles a més de preparar les tropes franceses per a un atac a Catalunya, intentava una tasca subterrània de propaganda del costat francès amb la intenció de posar els catalans en favor de França, a l'igual que durant la Guerra dels Segadors. Així un imprès que es distribuï a La Jonquera l'any 1689, signat pel duc de Noailles, deia entre altres coses⁽⁶⁶⁾:

«Hemos juzgado por del servicio de su Magestad, y de nuestra obligacion, hazer que sepan los Pueblos de Cataluña, que la intencion de su Magestad es, que todos los que voluntariamente se sujetaren à su obediencia, sean tratados con toda benignidad, y de la propia suerte que sus mesmos vassallos; en cuya atencion nos ha ordenado que prevengamos, y exortemos à todos los que militan debajo de nuestra conducta, usen de la mesma benignidad, à fin de no haver de llegar à los extremos rigores de la guerra con una Nacion, à quien su Magestad en diferentes ocasiones ha dado muestras de su benevola proteccion».

Segueix l'imprès dient que les persones que ho sol·licitin quedaran sota la protecció reial, que mantindran els seus privilegis i llibertats, que no se'ls farà cap perjudici, ni a elles ni als seus béns i afegeix que:

«Prohibimos à las Tropas, assi de Cavalleria, como de Infanteria, Micaletes, y otras sujetas à nuestra orden, el hazer exceso, violencia, robo, ò incendio alguno, sopena à los Oficiales de la perdida de sus puestos, y de la vida à los Soldados. Ponemos desde aora debajo de la salvaguardia de su Magestad, y nuestra, todas las Iglesias, y Lugares sagrados».

Realment, però no es varen complir aquestes promeses. Un cop iniciada la campanya, només durant l'any 1694 es saquejaren 32 esglésies, malgrat que hem de reconèixer l'oposició a tals fets per part de Lluís XIV el qual envià una amonestació al duc de Noailles, tal com podem veure en una carta⁽⁶⁷⁾ de Babésieux del 14 de setembre del 1694:

«Le roi a vu avec déplaisir que les troupes de l'armée que vous commandez, se sont laissées emporter à un tel libertinage qu'elles ont pillé trente deux églises. S.M. est persuadée que ce n'a pas été manque de donner vos soins pour l'empêcher; et elle compte bien qu'il est fort difficile de contenir le soldat dans un pays aussi abondant que la Catalogne».

Respecte a Roses, l'entrada en combat no es realitzà fins el mes de maig de l'any 1693. Noailles tenia un exèrcit de 22 batallons i acampà a La Jonquera el dia 25 amb mal temps. El 26 estava a Cabanes però la pluja retardava els seus moviments. En paraules del cronista dels fets de la família Noailles⁽⁶⁸⁾:

«Hommes ni bêtes ne pouvoient s'y tenir; et cinq pièces de canon versèrent dans les précipices. On fut obligé de rester trois jours à Cabanes. Ce retardement fut utile, parce que la position de l'armée, et la marche d'un bataillon à Figuières, persuadèrent aux ennemis qu'on en vouloit à Gironne».

La narració continua indicant que la marina francesa amb 21 vaixells estava des del dia 27 enfront de Roses, comandada pel comte d'Estrées, i que mentre estava esperant l'exèrcit de terra feia incursions cap a Palamós i Barcelona. El dia 29 l'exèrcit de terra arribà davant Roses. Transcrivim la narració del setge:

«La tranchée fut ouverte la nuit du premier au 2 juin, à la demi portée du mousquet. On fit deux attaques, l'une fausse à la droite, pour divertir le feu de l'ennemi; l'autre à la gauche, du côté de la mer; et le travail embrassa plus de la moitié de la place. Le landemain on fit une ligne de communication des deux attaques: la canon tira dès le matin, mais fort lentement à cause des pluies».

Segueix la narració tot explicant que no era possible, a la marina, d'ajudar els assetjants donat els vents contraris, cosa que no va pas retardar el desenvolupament del setge. Segueix dient:

Il trouvoit dans les troupes, et sans doute il l'inspiroit, un courage à l'épreuve de toutes les fatigues et de tous les périls. Malgré l'inondation causée par des pluies affreuses, les travaux avancèrent avec une promptitude incroyable. On relevoit la tranchée en plein jour, à découvert; on ne pouvoit empêcher le soldat d'en sortir, et de se montrer, ni les fourageurs de s'avancer jusque à la contrescarpe. La cavalerie et les dragons portoient la fascine sous le mousquet de l'ennemi; et l'intrepidité des assiégants le déconcertoit, comme la vivacité de l'attaque».

El dia 6 Noailles decideix d'iniciar l'atac:

«Les ouvrages lui parurent si avancés le 6, qu'il résolut de faire attaquer cette nuit la contre-garde, haute de quarante pieds, ayant très-peu de talus, et que le canon n'avoit que légèrement entamée à la pointe. Il ordonna de l'attaquer aux trois angles, et d'attaquer en meme temps une demie-lune de terre, dont le feu voyoit à revers la force de cet ouvrage. Tout réussit, la défense fut faible, autant que l'attaque vigoureuse: on se logea dans la contre-garde, et le mineur travailla dès de landemain».

Un cop superat el recinte exterior, els assetjants es trobaren en condicions d'iniciar la construcció d'una mina. Els assetjats, d'altra banda, no reberen cap reforç de l'exterior i Noailles va poder, finalment, entrar els vaixells a la badia tot impeding que podessin arribar socors per mar als assejats. El setge, doncs, continuava:

«Le canon avoit déjà ouvert un bastion; et le mineur étoit attaché à un autre; et les assiégés perdoient tout espoir de secours. Le 9, à trois heures après-midi, ils battirent la chamade. D. Gabriel Quignonès venoit de remplacer le gouverneur à qui un éclat de bombe avoit emporté le bras. Son premier et unique exercice dans le commandement, fut de signer la capitulation. La garnison, au nombre de douze cents hommes d'infanterie, et de trois cents de Cavalerie, sortit par la brèche avec armes et bagages, et trois pièces de canon, pour être conduite à Gironne. Le fort de la trinité obtint une capitulation semblable le landemain».

La rapidesa del setge i la rendició commocionaren l'opinió pública tant francesa com espanyola. S'ha de comparar la duració del setge (nou dies de lluita) amb el del 1645, que durà quaranta nou. Les pèrdues per part francesa també foren menors:

«On ne perdit au siège de Roses, que trois ou quatre officiers, et soixante soldats tués: le nombre des blessés fut d'environ cent cinquante. Le premier siège, en 1645, avoit coûté huit mille hommes. Noailles eut la gloire de finir le sien le neuvième jour de tranchée ouverte. Dès le troisième jour, il avoit envoyé au roi son plan d'attaque.»

Un cop dins la plaça, els francesos varen començar les reparacions per a posar-la en defensa. Veient l'estat de la plaça i de la vila de Roses, el narrador comenta, no sense raó:

«L'extrême négligence des Espagnols se fit remarquer en plusieurs points. Il ne restoit dans Roses que vingt milliers de poudre: encore fut-on obligé de l'envoyer aux moulins de Perpignan pour la rendre bonne. La ville étoit un cloaque d'ordures; et l'on pense que depuis qu'elle avoit été rendue à l'Espagne par la paix des Pyrénées, ces ordures s'y étoient entassées sans interruption. De là principalement les maladies qui faisoient tant de ravages en été».

Per analitzar millor aquest setge, un dels més poc estudiats, revisarem amb fons contemporànies el que va passar dins la plaça de Roses en aquells dies.

10. L'actuació de Pere Rubí, governador de Roses

En el mes de juny del 1693 era governador de la plaça de Roses Pere Rubí i de Sabater. Era un militar molt experimentat. Nascut a Barcelona l'any 1637 procedia d'una família de juristes. El seu pare, Ramon Rubí i de Marimon, que havia nascut a Puigcerdà el 1601, era magistrat i posseïa els títols de baró d'Enveig i senyor de Massell. L'avi de Pere Rubí era el Dr. en dret i ministre de la Reial Audiència Rafael Rubí i Coll. Per la seva part, Pere Rubí fou conseller del rei, mestre racional i lloctinent del batlle general de Catalunya. La seva experiència militar es centrava en la participació activa en les lluites amb França⁽⁶⁹⁾ del 1673 i, sobretot, en la defensa de Girona de l'any 1675.

Passant a l'actuació que va portar a terme a Roses, transcrivim a continuació de forma íntegra la carta que va enviar al rei Carles II el dia 18 de juny de 1693, una setmana tan sols després de la capitulació de Roses i pocs dies abans de la seva mort⁽⁷⁰⁾:

«Señor

Hallandome Governador de la Plaza de Rosas la vino a sitiar el enemigo el dia 28 de mayo con la armada en el mar de 22 navios y 33 galeras, y por tierra con un exercito de veinte y dos mil hombres. Con estas fuerzas emprendio el sitio, y comensó a circuir la Plaza, procurando nosotros desde ella tener al enemigo lo mas lejos que fue possible; Pero la muchedumbre de la gente y la fuerza de los trabajos les dió comodidad para abrir los ataques, donde con algunas salidas se les procuró detener, y divertir las operaciones.

Pero cargò tanto de gente, y era tan corta la de mi guarnición, que pareció precisso guardarla para el recinto de la muralla, estrechando de esta suerte el enemigo los ataques. Compuso dos Baterias de 18 cañones cada una, y junto con 18 trabucos. Eran las Baterias y las Bombas un fuego continuo, y comensando à abrir brechas à un Baluarte y teniendonos demolidas todas las defensas, nos hazia grande hostilidad. Pero yo llamando à los mas principales Cabos, les dije quan poca impression podian hazer en nuestro animo los incendios de las bombas, y la continuación de la Artilleria. Pues desde el principio del sitio havia hallado en ellos un animo muy constante de defender la Plaza hasta perder la vida, sufriendo los assaltos, para cuyo effecto se hazia la cortadura en el Baluarte amenazado, para que en caso de no podernos mantener en la brecha, la cortadura sirviesse para el ultimo extremo. Y assí conformes todos, y unidos conmigo se firmaron en un papel que està en manos del Capitan General, Duque de Medinasidonia. Partiendo pues alegres del Concejo para continuar nuestras defensas el dia 8 de junio nos hizo una llamada el enemigo persuadiendonos à la rendición, ponderandonos muchas razones, y que finalmente se trabajava en abrir una mina, que compuesta ella no nos darían cuartel; Pero despidiendole del todo, le dijimos procurasse trabajar en ganar la Plaza, que nosotros estavamos aun para hacer mucha defensa. Con esto se bolvio a las armas, y a la noche del mismo dia de 8 estando en el Baluarte amenassado advertimos que el enemigo picaba la contrascarpa con animo de minar, procuramosle impedir el trabajo con la continua pelea y despues de largo rato logramos se descubriesse con la misma luz con que trabajavan un boqueron grande, allí acertamos todos los tiros cuya continuacion le obligo à dejar el trabajo, y mandando yo traer unos Pedreros y Granadas les deteníamos mucho. Pero mi poca fortuna quiso en este tiempo que una de las continuas bombas me quitasse un brasso. Sentí mucho este accidente, no por lo grande de la herida sino por lo que conocí que me impedia el continuar aquellas disposiciones que yo tenia formadas. Fué pues precisso retiararme, y tratar de recibir los Sacramentos, por no atreverme sin preceder esa disposicion à emprender la cura. Hasta aquí llegué yo con mi defensa, quando por este accidente se encargó del Gobierno Don Gabriel de Quiñones que no dudo habrà dado quenta de todo al Capitan General, por quien estará informado mas individualmente V. Mag.

Estos trabajos Señor, que juntos con todos los de mi Vida devo poner à los Pies de V. Mag. aunque mirados à alguna luz pueden parecer servicios, no han llenado el desseo que me assistia de sacrificarme gustoso hasta derramar la ultima gota de sangre por mantener la Plaza. Pero pues la fortuna quiso las cosas por otro rumbo, espero del Real agrado de V. Mag. que se digniará de admitir estos mis desseos como si huvieran sido exequuciones, y que se servirá manifestar la acceptacion que le dessean merezer mis servicios con aquellos honores, que en el Real animo de V. Mag. suelen merecer quando los imagina relevantes. Assí lo espero de la Real Grandeza de V. Mag. à quien V.V. largos años como desseo, Girona y junio 18 de 1693».

Aquesta carta al rei que conclou la vida militar de Pere Rubí no deixa lloc a dubtes sobre les seves intencions i la seva disposició a complir-les fins al final. El document transcrit, però, ens informa també de molts detalls referents al setge i que passem a comentar tot seguit. En particular informa de la magnitud de les tropes franceses, un exèrcit de 22.000 homes, dada confirmada també per les declaracions del general Quiñones. Hem de tenir en compte que el total de l'exèrcit francès era de 450.000 homes⁽⁷¹⁾. En quant a l'armada, el domini naval francès era ben conegut. Rubí ens fa la distinció entre *navios*, que eren vaixells de vela de tres pals i *galeras* que tenien rem i veles al mateix temps. El nombre de defensors de la plaça de Roses era de 1.400.

Feliu de la Peña, contemporani dels fets de Roses, ens dóna un breu però interessant resum dels esdeveniments principals del setge, del que extraïem el següent fragment:

«A 6. de junio desembocaron los Franceses en el fosso, mas arriba del pedaço de Brecha del Baluarte de Levante. Llegando à la muralla, abrieron un hondo valle, defendieronle con cubas llenas de tierra en Lugar de Galería, y à la noche comenzaron su mina azía la abertura, disparando la Artilleria, y arrojando Bombas los Morteros. Dava esto cuydado al Governador; pero como era de coraçon magnanimo alentava á los suyos con la esperança que no avanzaria el Francès por aquella parte, por tener el Castillo à las espaldas; però como los Franceses sabian el estado del Castillo, no dandoles cuydado, prosseguian sus trabajos».

Coneixem el text del document redactat en el consell que va tenir Pere Rubí amb les seus oficials el dia 7 de juny i que els va fer signar. Es el següent⁽⁷²⁾:

«E juntado à V.S. à este consejo como principales Cavos de esta Guarnicion, para que me den su voto sobre hallarnos sitiados de el enemigo, desde el dia veinte y ocho de Mayo, por mar, y por tierra, con dos poderosas Armadas; constando la de tierra de mas de veinte mil hombres, treinta y seis cañones de batir, y nueve trabucos que continuamente echan bombas; y la de mar de treinta y tres Galeras, y veinte, y quatro Bajelos con las tres Balandras: à este poder emos resistido hasta el dia de oi con tan desproporcionadas fuerças, como consta à V.S. por el numero de la Guarnicion; que en su principio quando estava entera se componia de mil y quinientos hombres para esta Plaça, y Castillo de la Trinidad: con este corto numero emós tolerado el continuo fuego de baterias, y bombas, que en el estrecho recinto de esta Plaça ha hecho grandes estragos, con tanta desigualdad emos sufrido el impetuoso abange de los enemigos en las medias lunas de tierra, que las ubimos de ceder à la fuerça, y estrechandonos siempre con la continuacion de el fuego, y de las baterias nos tiene demolidas todas las defensas de la Plaça; desmontada la Artilleria, y otras pieças que no pueden jugar, adelantada mucho la brecha en la frente de el baluarte de San Andres, y trabajando sobre abrila en otro, y aun con rezelos de que intente minar, y su ataque hasta el Arce de el fosso; este es el estado en que se halla el enemigo.

En el que nosotros nos hallamos no lo ignoran V.S. pues veen que el continuo y pesado trabajo de la Guarnicion la tiene

disminuida con muchos heridos, y enfermos, con poca asistencia, pues demolido el Hospital están en la Iglesia sin camas, y sin remedios para su curacion, y la que queda, tan descaecidas las fuerças à vista de este desconsuelo, que no pueden acompañar à su animo, y nuestro deseo.

Lo mucho que se ha disparado nos tiene con la falta de Armas que V.S. experimentan, pues me dizen que se hallan sin Armas de fuego muchos Soldados de sus Tercios, sobre esto se añade, que para cubrirnos de el enemigo, y levantar las defensas que nos han quitado, faltan todos los medios, como son, no aver zapas, palas, picos, espuelas, faxinas, ni estacas por averse consumido en los muchos reparos que se han hecho, aviendo de suplir esta falta en la Cortadura que se està haziendo en el Baluarte amenazado, con botas, tablas, y otros materiales de poca subsistencia.

Todos estos aogros represento con la certidumbre de que en V.S. no haràn impression en el animo, sino que le moverà à esforçarle, para buscar el remedio, y paraque en tan grande empeño, como en la defensa de esta Plaça puede yo de V.S. tomar la resolucion del acierto mas importante al servicio de Su Magestad que Dios guarde. Rosas 7. de Junio de 1693. Don Pedro Rubí».

L'atac francès es va concentrar en un baluart. Rubí no ens dóna el nom del mateix en la carta al rei, però es tractava del baluart de Sant Andreu, que com es pot veure en els plànols està al costat de la denominada porta de terra. La manera de defensar un baluart atacat era fer una talladura, és a dir, mentre l'enemic perfora i fa una bretxa, els defensors fan a l'interior una línia de defensa improvisada, amb què protegir-se si entraven a l'interior. Això és el que es va fer en el baluart de Sant Andreu, el dia 8 de juny.

A la nit del mateix dia 8, els defensors varen adonar-se que els francesos iniciaven l'excavació d'una mina. Rubí ens diu que varen aconseguir de descobrir l'entrada gràcies a la mateixa llum que utilitzaven per a l'excavació. La construcció d'una mina era un fet transcendental en el setge d'una plaça forta. El *Servicio Histórico Militar* en l'obra *la guerra de Minas en España* ens diu:

«El buen resultado del empleo de las minas de pólvora para tomar fortalezas dió origen al empleo, como norma general, de este sistema de ataque. A fines del siglo XVI y principios del XVII la entrada en el recinto de las plazas se hacía, generalmente, por medio de minas, y parecía tan poderoso este medio, que algunas plazas se entregaron sin resistencia al saberse minadas.

La verdadera guerra de minas se inicia entonces. En adelante no será sólo el minador del ataque el que avance, armado del trueno y del rayo, para destruir los más fuertes muros; el sitiado también avanzará bajo la tierra para buscar a su enemigo y luchar con él en la oscuridad; la victoria será el fruto del verdadero arrojo y de la habilidad, unida al valor».

No sembla pas que en el cas de Roses els defensors fessin cap contramina. Rubí comenta només que amb pedres i granades els impedièn de continuar les obres, però que va ésser en aquells moments en què restà ferit per una bala de canó. Les ferides varen ésser prou greus com per obligar-li a deixar el

comandament de la plaça en mans del general Quiñones. Sabem, també, que Rubí va perdre el coneixement per espai d'una hora aquella mateixa nit.

Des d'aquest moment Rubí es retirà de l'acció bèl·lica. No va ésser ell, doncs, qui va comandar les forces en la sortida de la plaça el dia 10, com diu Madoz una mica fantasiosament.

De totes maneres, el rei Carles II seguia el desenvolupament del setge, amb un cert retràs donada la lentitud de les comunicacions. Així, en resposta a unes cartes de Pere Rubí al capità general de Catalunya del 28 i 29 de maig, el dia 11 de juny, caiguda ja la plaça de Roses, sense que es sabés, però, a Madrid, el rei envià la següent carta⁽⁷³⁾ a Rubí:

«El Rey

General de la Artilleria Don Pedro Rubi, mi Governador de la Plaça de Rosas: Aviendo visto lo que con motivo de estar sitiada essa plaça por mar, y tierra, por las Armas de Francia; escribis al Duque de Medinasidonia mi Lugar-Teniente, y Capitan General de este Principado, y Exercito, en cartas de 28 y 29 del passado, he resuelto daros las gracias que merece vuestra noble resolucion, assegurandoos remuneracion correspondiente à vuestra fineza, y os mando assureys à los Cabos, Oficiales, y Militares de vuestro cargo, mi Real gratitud á los servicios que os prestaren en el discurso de este sitio, y defensa. De Madrid à 11 de junio del año 1693.

Yo el rey

Una segona carta del rei dóna la resposta a la carta de Rubí del 18 de juny que hem transcrit anteriorment. Està datada el 3 de juliol, data en la carta que Rubí ja era mort. La carta repeteix al començament el text de la carta que envià Rubí al rei. Després afegeix⁽⁷⁴⁾:

«Assimismo con motivo de remitir à mis Reales manos vuestra mencionada carta, representa el Duque de Medinasidonia vuestro Capitan General, quan propio serà de mi grandeza, os mande favorecer, por averlo sabido merecer desde que militays, y en particular en la defensa de la Plaça de Rosas, donde os portays con vuestro acostumbrado valor (como se devia prometer de vuestras obligaciones) hasta derramar vuestra sangre, perdiendo un braço; y en intelligencia de todo lo referido, y hallando en lo que vos insinuays motivos que acreditan bastantemente vuestras obligaciones, juyzio, valor, y fineza, he resuelto responderos, aver sido muy de mi Real gratitud, y estimacion semejantes expressiones, y lo que aveys sabido merecer en mi Real servicio, de que estoy con grande satisfacción, y del merito, que aveys hecho en las ocasiones que se han ofrecido, y con especialidad en la defensa de la enunciada Plaça de Rosas; donde obrasteys con la entereza, credito, y exemplo muy conforme à vuestras experiencias, y honor de la Milicia, hasta que os llevò un braço (como queda dicho) una bomba de las que arrojaba el Enemigo: y siendo muy justo recompensar servicios tan de mi aceptacion; en el interin que ay empleo proporcionado à vuestro grado, y Servicios, en que ocupar vuestra persona; (como le he mandado encargar muy particularmente à los Consejos de Estado, Guerra, Aragon, y Italia) he venido en concederos merced de Titulo de Castilla para vuestra

casa, Plaça de Consejero de Guerra para vuestra persona, y Encomienda de las Ordenes Militares la primera que vacare. De Madrid à 3 de julio año 1693».

Els mèrits de Rubí, reconeguts finalment pel rei, recaigueren en la persona del seu fill, Josep Antoni Rubí. Aquest va rebre el títol de marquès de Rubí. Va seguir també la carrera militar éssent anomenat governador de Mallorca i de Sandenya, defensant aquestes illes davant les tropes de Felip V. Participà activament en la defensa de Barcelona del 1706 i del 1734. Fou anomenat virrei de Sicília. Es va casar amb Isabel de Corbera, baronessa de Llinars i va tenir dos fills, Josep Salvador i Maria Francesca. El títol de marquès de Rubí va passar finalment a Maria de Pignatelli i de Rubí, filla de Maria Francesca.

11. La Capitulació

El dia 9 de juny de 1693, és a dir, el dia següent a la nit en què va ésser ferit Pere Rubí, els oficials de la plaça de Roses varen reunir-se i redactaren un escrit dirigit al nou governador de la plaça, el general Gabriel de Quiñones, aconsellant la rendició. El document⁽⁷⁵⁾ diu textualment:

«Papel de todos los cabos de Guarnicion de Rosas al general de Artilleria Don Gabriel de Quiñones en 9 de junio 1693.

No escusamos representar à V.S. el estado infeliz de defensa, pues para ella no hay un arma de reserva, ni demás pertrechos de guerra, necesarios para resistir dos brechas, como patentemente se ve, por estar minando el enemigo, no solo el Baluarte de San Andres, sino tambien el que està sobre las Barracas, sin aver cortadura en este, ni posibilidad de gente para resistir los abanges por dos partes como à V.S. le consta, y ha reconocido, sin poder evitar la continuacion de las minas, por estar desechos todos los parapetos y traveces que podian embarçarlo, y aunque se tenia resuelto en el papel anterior, que estavamos expuestos à resistir, por la parte del Baluarte de San Andres, todos los avances que pudiesemos resistir en consideracion de una cortadura que con gran trabajo se hizo, y mal prevenida por la esterilidad de materiales, nos parece de nuestra obligacion, para el mayor servicio de su Magestad, insinuar à V.S. no nos hallamos en estado de que esta gente la deguelle el enemigo, como lo hará segun lo que dixo ayer en la llamada que hizo, advirtiendolo no se quexasen de èl, porque lo executaria. Y se puede prometer, que con esta insinuacion falte à los estilos de guerra, hallandose tan dueño de la Plaça, y noticioso por las fugas de los Soldados, lo indefenso de ella, y el poco reparo que ay para los heridos que son muchos, y cada instante mas, de la continuacion de las bombas, y Artilleria de que à V.S. le consta, estiman mas estar en la calle à la inclemencia que en el paraje donde està sin aver otro alguno; bolbemos à decir à V.S. hemos convenido todos, que es muy del servicio de ambas Majestades el que se haga llamada para ver si nos hazen las capitulaciones que se deve esperar que correspondan à la mayor honra y credito de su Magestad, pues de otra manera nos sacrificaremos hasta la ultima gota de sangre, que es cuanto se nos ofrece dezir à V.S. Rosas a 9 de junio de 1693.

Don Iosef Boneu Maestre de Campo.
El Marques de las Torres Maestre de Campo.
El Conde Maximiliano de Bousu Maestre de Campo.
Don Thomàs Angelo Sargento mayor de Italianos.
Don Luis Ramires de Lorençana Capitan de Dragones.
Don Lorenzo de Castro Sargento Mayor.
Don Francisco Sonsin Capitan de Cavallos.
Don Geronimo Ferro Sargento mayor de la Plaça.
Don Blas de Trincheria, Capitan de Dragones.
Don Diego Luis Arias, Ingeniero de la Plaça.
Don Luis Crell de la Hoz Capitan de Cavallos.
Don Carlos de Sucre y Pardo Capitan de Dragones.
Don Pedro Andres de Guzman Davalos Capitan de Dragones.
Don Estevan Bellas Sargento Mayor.
Don Pedro Bolaños y Mendoza Capitan de Dragones.
Don Diego Antonio de Fonseca Sargento mayor.

La situació de la plaça va canviar, doncs, radicalment després de la retirada de Rubí. El panorama que ens ofereix aquest document no és gens encoratjador. En primer lloc es manifesten l'absència quasi total de reserves de material, ni tan sols per poder fer talladures. Això es confirma també en les declaracions del general Quiñones com ja veurem en el proper capítol. En segon lloc, des d'un punt de vista estratègic, afirma que els francesos havien obert un nou front al baluart de las barraques. En els plànols de Roses no hi ha cap baluart amb aquest nom, no obstant en un de conservat a la *Biblioteca Nacional de Madrid*⁽⁷⁶⁾ i que està fet pels enginyers de Carles II hi ha marcades unes barraques a l'exterior de la fortificació, justament al costat del baluart de Santa Maria i que està situat al costat de la porta del mar.

No deixa d'ésser simptomàtica la precisió que fan els oficials respecte del paper que signaren per instàncies de Rubí dos dies abans. Ara precisen que la promesa de resistir es referia, només, als atacs procedents del baluart de Sant Andreu. Fa referència, també, a la rendició que els havien intimidat el dia vuit els francesos, tot tement que els desertors donessin informes sobre el precari estat de la plaça.

Per altra banda, el document ens informa dels noms dels oficials de la guarnició. Globalment s'hi compten 3 mestres de camp, 5 capitans de dragons, 2 capitans de cavalls, 1 sergent major d'Italià, 4 sargents majors i un enginyer. Les unitats de dragons, que sembla eren les que hi havia en major nombre a la plaça, eren unitats d'infanteria que es desplaçaven, però, a cavall. Pel que fa referència als noms dels oficials, hi reconeixem militars experimentats.

Josep Boneu, mestre de camp, era un home de provada experiència en les guerres amb França. El 1675 havia contribuït a l'organització de les incursions de Josep de Trinxeria pel Rosselló, en les guerres dels Angelets. El 1684 intervingué en la defensa de Girona, amenaçada pels francesos. En aquesta mateixa guerra de la Lliga d'Ausburg, tot al començament, comandà les tropes espanyoles que entraren al Rosselló l'any 1692 arribant fins a Morellàs, prop de Perpinyà. Després del setge de Roses el tornem a veure en la batalla del Ter del 1694 i en la defensa de Barcelona de l'any 1697. Lleial a la Casa d'Àustria el veiem el 1705 defensant Tarragona i Barcelona contra Felip V.

Un altre personatge conegut és el capità de dragons Blai de la Trinxeria, de la família dels Trinxeria d'Olot. Va arribar al grau de mariscal de camp i fou governador de Monzó i Tarragona i comandant general interí d'Aragó. Va morir sense successió, però un nebot seu, homònim, va seguir en l'estament militar dins del cos d'enginyers.

Finalment, podem assenyalar l'enginyer de la plaça, Diego Luis Arias. Va intervenir en el procés contra el general Quiñones com a testimoni de la defensa. Més tard, el 1713 el veiem com a enginyer de fortificació a Cadis, on va dibuixar-hi una sèrie de plànols conservats a l'*Archivo General Simancas*⁽⁷⁷⁾.

El general Quiñones que va acordar finalment la rendició era un militar experimentat. Es conserva a l'*Archivo General de Simancas* una relació de serveis datada de l'any 1683, poc abans dels fets de Roses. Transcrivim unes ratlles del document⁽⁷⁸⁾:

«Relacion de servicios del General de la Artilleria del Reynado de Leon Don Gabriel de Quiñones.

Por una relacion firmada de Don Antonio Perez de la Puente, Cavallero de la Orden de Santiago, Oficial tercero de la Secretaria de estado de la Negociacion de Italia, y fees de Oficios del Exercito de Cataluña, consta ha servido à su Magestad diez y nueve años siete meses y diez dias efectivos, en esta manera: Los diez y seis años en los Exercitos de Estremadura, Cataluña, y Flandes, empeçando con una Compañia de Infanteria, que levantò à su costa, vestida, y armada en toda forma: De Sargento Mayor vivo, y reformado en Flandes, Governador del Fuerte Real de San Felipe, y Capitan de Cavallos vivo, y reformado, y de Coronel de un Regimiento de Alemanes Altos, que se reformò, y sentò plaça, gozando de ciento y cincuenta escudos de sueldo al mes, que les correspondian, hasta siete de julio de mil seiscientos y ochenta y dos, que usò de licencia en aquellos Estados, que le concediò el Marques de Grana. Y los tres años siete meses y diez dias ultimos, en dicho Exercito de Cataluña, de entretenido, cerca de la persona del Capitan General, con trescientos y veinte y quatro escudos al mes».

Segueix la relació amb assumptes econòmics. El que ens interessa és el que diu sobre la seva actuació en la guerra amb França de l'any 1684:

«... en el Exercito de Cataluña, en la toma de Maurellas, en la toma de Cener, en la toma de San Juan de Pagès, en el sitio, y toma del Castillo de Velaguardia, en el Castillo de los Baños, en la Campaña de Girona, y en la de Puicerdà; en el reencuentro del Rio Tec, y en el reencuentro del Barranco de Espolla; y en la última campaña del seiscientos y ochenta y quatro se hallò en el reencuentro que tuvo nuestro Exercito con el enemigo sobre el Puente Mayor de Girona al esguazo del rio Ter: y se hallò en la toma del Castillo de Vascara. Y el General de la Artilleria D. Domingo Piñateli, expressa, que sin tocarle se quedò D. Gabriel en aquella Plaça, estando amenazada de sitio por las Armas de Francia: que en el tiempo que durò el asedio, no solo assistiò à las partes mas peligrosas, obrando con muy particular valor la noche de los assaltos, sino que se valiò de su gran zelo para algunas

operaciones muy del servicio de su Magestad, como tambien de su consejo, que en muchas ocasiones, y tan acertado, como es notorio.»

Quiñones era, doncs, un militar experimentat, amb precedents de resistir setges. És curiós, doncs, com després de la rendició de Roses se l'instruís un procés per aquest motiu. De totes maneres, hem trobat en la correspondència del capità general de Catalunya, el duc de Villahermosa, una interessant carta que ens parla d'una sol·licitud de llicència per part del general Quiñones que deixa obert el dubte⁽⁷⁹⁾:

«El general de la Artilleria D. Gabriel de Quiñones; y el Maestro de Campo D. francisco Ibañez me han continuado desde la retirada de campaña tan vivas, y apretadas instancias sobre que les concediese licencia, representandome allarse pereciendo (de que me consta) y que consistia el remedio de su nezesidad en que se la diera aumentando cada dia el clamor de haverlo resistido asta aora, que me he visto obligado a darles un tacito permiso por no perder a estos hombres que lo he rezelado segun el desconsuelo con que estavan, de que Supp. a V.S. de que a su magd. creyendo se servirà de tenerlo a bien en las circunstancias referidas. Barcelona a 18 de Nov. 1690.»

Ignorem que és el que li va passar al general Quiñones l'any 1690 i quina conseqüència podria haver tingut això en la rendició de la plaça de Roses del 1693. En la correspondència consultada no hem trobat cap altra referència a aquest afer.

El mateix dia 9 en el que es redactà l'anterior document, es varen demanar les capitulacions. El text que reproduïm a continuació és el de l'imprès conservat a la *British Library*⁽⁸⁰⁾. Notem, però que J. Abreu el transcriu en la seva extensa obra i diu que l'ha copiat d'un full imprès. Veiem, doncs, aquesta acta de capitulació:

«Capitulacion que concedio el Señor Duque de Navallas al General de la Artilleria Don Gabriel de Quiñones Governando la Plaza de Rosas, à 9 de junio de 1693.

Primo, que salga la Guarnicion mañana 10 de el mes en todo el dia con Armas, y bagajes, tocando Caxas, Cuerda encendida, bala en boca, Banderas desplegadas, con las municiones que huvieren menester y que salgan por la Brecha.

Secundo, que se lleve tres pieças de Artilleria, y que le dèn los afustes, y cavallos, ò machos necesarios para ello.

Tertio, que se daràn todos los bagajes necesarios, y à los enfermos que se quisieren ir, y heridos se les darà lo mismo, ò barcas para ir à Palamòs, y que los que quedaren se curaràn y se les darà todo lo necesario à costa de su Magestad Christianissima, y en curando, los bagajes que huvieren menester.

Quarto, que la Guarnición baya à Gerona por el mas corto camino con escorta para su seguridad y que el dicho Governador Quiñones deje dos Rehenes hasta que la escorta haya vuelto à el Exercito.

Quinto, que los habitantes de Rosas que quisieren quedarse en la Plaza queden, y los que no los dejen ir libres con su ropa y lo demàs que tubieren.

Sexto, que el Governador de Rosas ha de entregar hoi 9 de el corriente, una puerta al Señor Duque de Novallas. Que se le han de entregar las municiones de boca, y de guerra con toda legalidad.

Septimo, que el Governador Quiñones le haya de entregar hoi 9 una puerta de el Castillo de la Trinidad. Esto no lo quiso hazer el Govenador.

Octavo, que se ha de quedar el Señor Duque de Novallas con un tanto de estas Capitulaciones firmado de el Governador Quiñones.

El Mariscal Duque de Noalles».

El més sorprenent d'aquesta capitulació és la generositat vers les tropes assetjades. No es fan presoners de guerra i tota la guarnició pot sortir cap a les línies espanyoles de Girona o Palamós. Aquest fet, poder salvar tota la guarnició, va ésser, a dir del mateix general Quiñones, la principal raó que el va induir a acceptar la capitulació, i la seva principal defensa en el posterior judici.

Encara més sembla deduir-se que la sortida de la plaça es va fer amb tots els honors militars. Més endavant veurem que els francesos varen dir, després, que si s'hagués conegut l'estat real de la plaça, en el moment de les capitulacions, no haurien acceptat res més que una capitulació sense condicions.

El castell de la Trinitat no va quedar inclòs dins d'aquesta capitulació, doncs no era responsabilitat del general Quiñones. A la versió que dona Abreu, però, hi manca aquesta anotació de que no es va acceptar. El castell de la Trinitat va rendir-se pocs dies després. Madoz ens informa que:

«El castillo de la Trinidad no fue comprendido en la capitulación, y habiéndosele intimado la rendición, el gobernador contestó que no podia verificarla sin haber sido atacado. Se abrió trinchera el 11; se colocó una bateria, y rompió el fuego el 12; el 13 se efectuó la capitulación, y el 14 salió la guarnicion con los honores acostumbrados; siendo conducida á Gerona á donde habia ido la de la Plaza. Noalles puso á Rosas en estado de defensa y se retiró al Rosellón».

No disposem, però, de documentació original per complementar les dades de Madoz sobre el castell de la Trinitat.

El setge i posterior caiguda de Roses fou un fet que commocionà l'opinió pública de tot el país. Les notícies correran tan ràpidament com fou possible. Presentem ara algunes de les reaccions que tingueren lloc aquells dies.

El 19 de maig del 1693, el duc de Medinasidònia envià una nota al Consell de Cent barceloní per tal d'avisar de la possibilitat d'un imminent atac francès. L'actuació del Consell no fou, però, suficientment ràpida. En una anotació del Diatari del dia 6 de Juny llegim⁽⁸¹⁾:

«Dissapte, a vi de dit. En aquest die se reberen dos cartas de sa excelència del senyor virey, de sinch del corrent, ab les quals es servit donar notícias de sas operacions, les quals cartas foren llegidas y proposadas en lo savi consell de cent que es tingué lo mateix die y per dit consell, attenent al real servey de sa magestat, defensa de la plassa de Rosas y conservació del present Principat, deliberà se fes y levantàs promptament un tercio de sis-cents

hòmens ab sos officials majors y memors ab lo modo, forma, sou y socorro y terminis y demás, expressat en la matexa deliberació continuada en la mà corrent».

El divendres següent, dia 12, es tingué notícia de la capitulació de Roses. L'anotació del dietari és ben laconica:

«Divendres, a xii de dit. en aquest die vingué la trista y lamentable nova de la pèrdua de la plassa de Rosas».

Just al dia següent, el terç de 600 homes estava ja format i sortia en direcció a Girona. A tot Catalunya es temia l'avanç francès. Així, en una altra anotació del Dietari llegim:

«Dimars, a xvi de dit. [...] En aquest mateix die, considerant lo excelentissim Concistori dels senyors concellers los imminents perills en que es troba esta Ciutat y Principat, de les amenassas del enemich y de sos operacions, havent-las ja experimentadas en la pèrdua de la plassa de Rosas, la més important y regular de tot lo Principat y que a no provehir la magestad del rey nostre senyor (Déu lo guarde) per sa benignitat, de remey convenient, se poden temer grandissimas hostilitats...».

A la cort de Madrid les noves del setge també causaven sensació. En la correspondència ressenyada per Maura i el Príncep Albert de Baviera entre la cort de Madrid i l'emperador austríac i altres familiars, conservada als arxius alemanys i austríacs es reflecteix la inquietud que es tenia per l'evolució de la guerra a Catalunya. En una carta secreta de l'onze de juny de Lancier a un personatge desconegut es diu:

«...Rosas, que es una plaza y puerto catalan de alguna importancia ha sido asediada por tierra y mar, y como hay poca esperanza de que pueda ser socorrida, se dice que ha caido ya en poder de los franceses.»

En una altra carta, del dia 19, de Lobokowitz a l'emperador es comenta:

«... Dicen que el Rey de Francia se hizo jurar en Rosas heredero del reino Aragonés, y en Cadiz se murmura que el verdadero motivo de esta campaña por mar y tierra es forzar la paz separada para ajustar en ésta el pleito sucesorio».

Recordem que la guerra a Catalunya s'emmarcava dins de la Guerra de la Lliga d'Ausburg contra França, i que Lluís XIV tenia un gran interès en la successió de Carles II com es demostraria finalment en la Pau de Ryswick on es tornarien a Espanya totes les conquestes fetes durant la guerra, quasi sense contrapartides. De totes maneres, una carta del 25 de juny de Lancier a Prielmayer insinua els temors que hi havia a la cort:

«La pérdida de Rosas y las representaciones de los catalanes han alarmado a la corte, porque son estos los húngaros de España y se ofrecerán al Rey de Francia si no se les asiste debidamente».

El record del fets de la Guerra dels Segadors devia estar present en la ment dels membres de la cort. D'altra banda, això és el que intentà Noailles just abans de començar la invasió de Catalunya. Realment, però, els catalans no es decantaren cap al costat francès en cap moment de la guerra.

Una darrera carta del 15 de juliol de Wiser a l'Electeur Polatí ens parla de la recollida de fons per a la guerra a Catalunya:

«Los franceses invadieron Cataluña, y el 12 habian tomado a Rosas. Se hacen toda clase de preparativos de defensa. El Rey ha pedido 1.000 pistolas a cada Consejero de Estado y a los demás Ministros donativos proporcionados a sus sueldos. La Reina empeña sus alhajas para acudir en persona a esta necesidad, con lo cual el pueblo la exalta a las nubes».

Roses va restar en mans franceses fins al 1697, any que es va signar la pau. Després del setge, Noailles va refer les defenses de la Plaça. Fins al juliol de l'any següent, Roses fou el punt avançat d'ocupació en territori català. A Girona es temia la continuació de la invasió en qualsevol moment. Així, el 20 de gener del 1694 els cònsols de la ciutat de Girona enviaren una petició d'ajut al rei. La resposta de Carles II, del 20 de febrer, comença dient⁽⁸²⁾:

«Amados fieles mios. Recibiose una carta de 20 henero proximo pasado en que expresais las noticias que teneis de las prebenciones que hace el enemigo para imbadir ese Principado y principalmente essa plaça de Girona que se halla tan cerca de la de Rosas que tiene ocupada y ponderais la poca infanteria, con que se halla la guarnición y pertrechos de Guerra, siendo unicamente el antemural de essa Provincia. Y movidos de una innata fidelidad y amor a mi Real Servicio ofreceis sacrificar una vidas y haciendas.....».

Realment, el monarca poc més podia oferir que bones intencions. La carta acaba:

«...he querido daros las particulares gracias que por esto mereceis y deciros he mandado se encarge mucho a mi Lugarteniente y Capitan General dessa Provincia subministre y provea todo lo que se necesitare para defensa dessa Plaza y que está con gran cuidado de acudir de aquí con todo lo posible a este fin de que he querido avisaros para que lo tengais entendido».

Justament el mes de juliol caigué Girona i les tropes franceses avançaren molt lentament cap a l'interior del Principat. Barcelona caigué el 1697, poc abans de signar-se la pau de Ryswick, el mateix any de 1697. Gràcies a aquest tractat de pau es tornaren a Espanya totes les conquestes i, en particular, Roses.

Detall d'un plànol realitzat pels enginyers francesos després de la presa de Roses l'any 1693. Representa l'avenç dia a dia de les tropes franceses. A l'interior es pot veure la diferència amb el plànol del 1643, concretament als voltants de la torre que va fer explosió l'any 1645 al costat del baluart de Sant Jordi. (*Service Historique de l'Armée de Terre, Section Technique du Génie, section III, num. 123, Vincennes*)

13. El judici del General Quiñones

Com hem ja avançat, la rendició de Roses a les tropes franceses per part del general Quiñones va originar que se l'instés una querella criminal. Malauradament, no coneixem la data en què es va realitzar aquest judici. Les notícies que tenim provenen exclusivament d'un imprès de 20 pàgines per les dues cares que constitueix un escrit de súplica del general Quiñones al rei⁽⁸³⁾. És un document molt interessant, escrit en un llenguatge ple de cites. S'hi compten 91 referències a autors tan diversos com els clàssics llatins: Ciceró, Sèneca, Tàcit, a la Bíblia, als Pares de l'Església, i a autors militars de diverses èpoques. Donada la seva gran extensió, no transcriurem aquí el document sencer, sinó que intercalarem els punts essencials per poder seguir l'escrit amb detall.

El document comença amb unes paraules d'introducció:

«Don Gabriel de Quiñones General de la Artilleria, que lo es del Reyno de Leon, dize: Que hallandose Comandante de la Plaça de Rosas en el dia 9 de junio de 1693 y aviendose visto precisado à salvar la Guarnicion de ella, yá que por lo indefenso de la Plaça se hallava impossibilitado de defenderla, el Promotor Fiscal de la Audiencia Militar del Real Exercito de V.M. en Cataluña le ha instado querella criminal, y aunque hallandose del todo libre de qualquiera cargo del Promotor Fiscal, no teme siniestros sucessos, antes bien espera, fiado en la segura tabla de su inocencia, tomar tierra en el puerto de la fama, sin que lleguen à salpicarle las mas embravecidas olas de aparentes calumnias; porque la verdad, y inocencia no necessita de abogado que la defienda pues siempre por su benigna naturaleza triunfa de la mas maliciosa acusación; y entre los contratiempos de la emulacion luze mas, qual Sol entre nublados; pero en consideracion que la fragilidad humana inclinada con propension natural à notar faltas ajenas puede equivocar lo silencioso con lo culpado, torciendo à sobrada vanidad, u desprecio, lo que es figura confianza de su consciencia; y en consideracion tambien que aun lo mas cierto y indubitable necessita algunas veces de confirmacion par la evidencia de su credito, y por esso no escusò Lactancio a Firmiano de provar que era blanca la nieve, particularmente siendo esto una herida que toca al honor, prenda mas estimable que la vida de quien no es dueño para cederle, si administrador para conservarle en la pureza que le ha conservado el Suplicante en treynta años, y sus antepassados en muchas centurias que han servido à V.M. se vè precisado en representar à la alta comprehension de V.M. con sentidos desconsuelos, clausulados con moderación, lo siguiente».

És una introducció prou eloqüent com per no necessitar cap comentari. Seguint, doncs, el text del document que ens fa conèixer els càrrecs que se l'imputaven.

«Que sinco son los cargos que le haze el Promotor Fiscal. El primero, de averse tomado el mando de la Plaça de Rosas en el dia 8 de Iunio por la noche. Segundo, de aver capitulado la entrega de ella al Exercito de Francia en el dia 9, à las sinco horas de la tarde. Tercero, de no aver participado el rendimiento à Don Pedro

Rubi su Governador. Quarto, de no aver reconocido las minas antes de rendirse. Quinto, de no averse en la capitulacion reservado tiempo para participar el estado de la Plaça al Duque de Medina Sidonia su Capitan General.

Estos son Señor los cargos, que aviendo nacido Pigmeos de una ideada obligacion de un Promotor Fiscal, aviendose alimentado por desaogos de una perdida, han llegado à agigantarse con el vano ruido de lo inexpugnable de aquella fortificacion; pero reconocidos à la luz de la razon, y provados con la piedra de toque de la verdad, espera el Suplicante, que en el yunque de su paciencia, amartillado à golpes de la persecucion, quedará el diamante de su fidelidad y valor, no entre escrúpulos de dudoso, si con evidentes creditos de fino».

L'escrit des d'aquest moment es destina a rebatre aquestes acusacions punt per punt. Pel que fa referència a la primera, al fer d'haver pres el comandament de la plaça de Roses, ho justificava presentant una carta que el duc Medinasidònia va escriure a Pere Rubí el dia 26 de maig i que està transcrit en una nota del text. Aquest carta diu:

«Considerando que si essa Plaça està atacada, la contingencia de adolecer V.S. por enfermedad, ó otro accidente de la guerra, y que hallándose ahí dos Maestros de Campo, es preciso que haya quien los mande, he resuelto embiar à essa Plaça al General Don Gabriel de Quiñones, para que en buena conformidad ayude à V.S. y asista en quanto se ofrezca del Servicio del Rey».

Ens diu, també, que en aquells moments el general Quiñones estava a Girona en qualitat d'assistent del duc de Medinasidònia, i que va marxar de seguida cap a Roses:

«... estando Don Gabriel en la comprehension de que, el mostrarse pronto en obedecer, es el mayor escalon para llegar al merito, y deseando galantear la fama por el camino costoso de merecerla, se puso en marcha, y con estar las armadas enemigas de mar y tierra en vista de la Plaça, entre las obscuridades de la noche del dia 27 entrò en ella, y asistiendo à Don Pedro Rubi, y no haviendose negado à los mayores peligros en todo el discurso del sitio, en la noche del dia 8 de junio de un casco de bomba fue herido Rubi, le cortaron una mano, estuvo dos horas sin sentido, y recibidos los Santos Sacramentos, quedó tan de peligro, que à pocos dias de rendida la Plaça murió de la herida».

D'aquesta forma es justificava la presència del general a Roses i els seus drets a prendre el comandament en el moment en què es retirà Rubí. El fiscal, però, argumentava encara que segons la carta només havia d'assistir a Rubí i no substituir-lo. Els arguments del general, de totes maneres, eren:

«Ni es verosimil que el Duque enbiàra con tanta celeridad, estando yà, el enemigo en vistas de la plaça, à Don Gabriel, sino le huviera embiado para mandar, en el caso de indisposicion del Governador, previniendo con su acostumbrada comprehension lo que podia suceder, atendiendo que en todos los lances mas obra la prevencion. por prudente, que executa la mano por valerosa. No

hay Plaza con riesgos de asedio à que no se embie Lugar-Teniente para mandar en el caso de indisposicion del Governador, y de no hazerlo se originan fatalidades que en el dilatado teatro del mundo se han experimentado à costas de sus soberanos y era muy contingente que hallandose la Plaza en tal infeliz estado, altercando los Cabos sobre quien avia de mandar, se huviesse perdido, y degollada la Guarnicion; no es esto sophisteria del discurso, si enseañça de la experiencia, como lo atestiguan los que tratan leyes militares. Ni es verosimil, que el Duque embiàra à Don Gabriel para solamente pelear, porque era poco socorro un hombre solo, aunque tuviera las fuerças agigantadas, para una Plaza estrechada, y sobraba para consejero endonde estava Rubi, y tantos Cabos de conocida experiencia; y como en terminos legales lo inverosimil no logre el credito de creydo, queda desvanecida la instancia del Promotor Fiscal en este cargo.»

Segueix encara el document tot insistint sobre aquesta primera acusació. Ens informa que el fiscal deia que Rubí malgrat que ferit podia comandar, però molts testimonis afirmaven que Rubí no es va aixecar del llit des del moment en què el van ferir.

El segon punt de les acusacions del fiscal era més difícil de justificar. Amb molta valentia afirmava:

«Prosiguendo el Promotor Fiscal sus instancias, passa à la del segundo cargo, sobre el averse capitulado la Plaza à los nueve de Junio à las cinco horas de la tarde, saliendo la Guarnicion de ella en el dia diez, y todo el pesado edificio de este cargo le funda en el leve fundamento de dos argumentos, el primero es, que la Plaza de Rosas es regular, y inexpugnable hallandose pertechada de provisiones de guerra, y boca, y con bastante guarnicion. El segundo es, que no aviendo avanzado el enemigo sus operaciones contra la Plaza mas en el dia nueve, que avia hecho en el dia siete, no devia capitular la Plaza aviendose tomado resolucion en el dia siete de defenderla, la qual firmò Don Gabriel: pero como la verdad todo lo vence, y es el mayor fiador de la negociacion humana, se espera ha de comprehender el mundo metaphysicos impossibles, viendo que se dà satisfaccion, sin deuda, à una causa, sin causa.»

El document ens informa que hi havia hagut una sèrie de declaracions de testimonis del fiscal tot ratificant les afirmacions d'inexpugnabilitat de la plaça, però, segon ell, eren persones no qualificades per aquest propòsit:

«Para calificacion de su instancia ha producido diferentes testigos el Promotor Fiscal, y los pocos que hablan con alguna equivocacion, que tal vez habrán motivado al Fiscal para la instancia, son personas de inferior calidad, no graduados en la milicia, ni en Capitanes, ni en otro puesto superior, y en el derecho en las instancias fiscales contra personas de superior esphera, no se admiten las de inferior calidad; porque siempre en estos gobierna mas la embidia que la razon, y mas los arrastra la voluntad, que les rige el racional discurso.»

Després d'aquesta desacreditació venen unes pàgines destinades a demostrar que la plaça de Roses no és de forma regular el que segons ell és fonamental per a la defensa. Afirmar que per a una bona construcció s'han de respectar unes mides mínimes en les dimensions dels costats dels baluards:

«Assimismo se supone que los baluartes de una plaza para tener su debida defensa han de constar de dos frentes iguales que por lo menos tengan 288 pies geometricos, aunque otros Autores se adelantan à 330, y han de constar de dos flancos, ò traveses iguales, que por lo menos cada uno ha de tener ciento y ocho pies geometricos, anque lo mas cierto es, que deven tener para una cabal defensa ciento y cincuenta pies».

Els llibres que cita en aquestes afirmacions són els següents: Gaspar Escoto: *Curso Matemático* el Padre Zaragoza: *fàbrica y uso de instrumentos mathemáticos*, Fornier: *tratado de fortificación*, Manuel Francisco de Villareal: *Architectura Militar*, Manesson Mallet, Adam Fritach, Don Pedro de Aragon: *Geometria Militar*, Cavallero de Ville, Matias Dogen, i el Conde de Pagan. A continuació, ens informa sobre les proporcions de la plaça de Roses:

...la plaza de Rosas no tiene todos los lados, y angulos correspondientes de un mismo genero, y especie iguales, no tiene centro fixo de donde su puedan tirar los radios, en donde se formen los angulos de los Poligonos, ò figuras regulares, ni tiene las reglas que constituyen la defensa de una plaza, particularmente sucede esto en los dos baluartes atacados; porque la una frente del Baluarte de S. Andres tiene 160 pies y la otra 163 y los flancos el uno 52 y el otro 50 pies: el de las barracas la una frente tiene 135 pies, y la otra 150 y los flancos uno tiene 50 y el otro 42 pies, y la cortina que corre entre los dos baluartes atacados tiene 420 pies, teniendo como tienen las otras cortinas la una 430, la otra 580, la otra 505 y la otra 597 pies».

Apart dels defectes de construcció que veu en la plaça de Roses, també insisteix en la manca d'adequació de les instal·lacions de defensa:

«Por la parte que se atacò la plaza son los dos baluartes vazios, la cortina sin terraplen, de tal suerte, que para pelear, los soldados se pusieron tablonos, los parapetos tan delgados, que à mosquetazos se podian derribar, la artilleria poca, y sin cañoneras descubierta à la bateria del enemigo, de tal suerte, que luego estuvo desmontada, y sin poder jugar, y los fossos, anque regulares tan llenos de matorrales, y lodo que impidiendo à los de la guarnicion el poder correrlos, facilitò à los enemigos el arrimarse à la muralla con dos faxinas una sobre otra que se echaron; por la parte exterior hay tres medias lunas, y tres revellines en tan desordenada conexion, que no se pueden socorrer, si yà no es que passen los soldados uno à uno descubiertos sobre el arce del fosso, y por la parte que atacò el enemigo solamente avia una media luna de tierra tan bien compuesta, que los cavallos podian subir por ella, sin fosso que la circuyesse, ni entrada encubierta que la amparasse, dexando totalmente descubierto el recinto interior, y los dos baluartes à la bateria del enemigo, aviendo ocasionado, tal vez, este descuydo en los que fabricaron la plaza, el imaginar que como

La pesca fou sempre una activitat fonamental en l'economia de la vila de Roses. Des de principis del segle XVII trobem menció de pescadors que viuen en cases prop la vora de la mar. (Biblioteca del Palau de Peralada)

aquellos dos baluartes están en vista del Castillo de la Trinidad, nunca se creyó que el enemigo atacasse por entre dos fuegos, pero fueron los ataques tan reales, y el enemigo tan mañoso, que burlando las antiguas ideas, ha dado à conocer que lo moderno del atacar, no se dexa vencer por lo antiguo del discurrir».

Aquest era un punt fonamental en l'anàlisi de la capitulació. Ens informa que la cortina que uneix els dos baluards, és a dir la línia de muralla davant el fossat, no estava plena. Això implicava que era molt vulnerable a l'artilleria. Fins i tot els soldats van haver d'enfilarse sobre una bastida.

Pel que fa referència a l'equipament de la plaça i al nombre d'homes de la guarnició, la mancança sembla ésser ben real:

«Lo formal de la plaça no estava en mejor estado; porque en defensa de un cuerpo que constava de cinco baluartes con sus cortinas, tres medias lunas y tres revellines, no avia mas que 1440 hombres, como consta del papel de los oficios, oficios exhibico por el Promotor Fiscal, y aun los mas de los soldados eran gente bisoña de reclutas, y poco experimentada, estos al tercero dia se hallavan

con muy pocas bocas de fuego de servicio, no aviendo en los almagacenes, como no havia, de buenas para trocar, como consta de la declaracion del Maestro de Campo Don Ioseph Boneu, de el Sargento mayor Don Estevan Billet, y de otros, y consta assimismo del esqueleto que formò de la plaça Don Pedro Rubi en la representacion que hizo à los Cabos en el dia siete de Iunio, exhibida por el Promotor Fiscal, no se hallava mortero para echar bombas, se hallava solamente pertechada de catorze cañones como consta de la relacion de los oficios, y estos con los carros y ruedas tan cascados, que yà el dia siete avian caydo las mas, assi por estar descubiertas de las baterias del enemigo, por falta de cañoneras, como por estar corcomidas, y sin esperança de remplaçarlas por la falta de maderos, y otros pertrechos, y algunos Cañones que quedaron estavan inhabiles de poder jugar, ya por quedar descubiertos, y yà por estar el enemigo alojado sobre el arce del fosso; dentro de la plaça no se hallavan faxinas, çapas y palas, ni otros materiales para hazer cortaduras, y la una que se empegò y ño se pudo perficionar en el baluarte de San Andres, estava formada de pipas, sacos de harina, y trigo».

Es veritablement esfereïdor adonar-se de l'estat de la plaça de Roses en aquells moments. Costa de creure que un punt estratègic de tanta importància, al costat mateix de la frontera amb França, la guerra amb la qual es preveia des de molt temps enrera, es deixés abandonar d'aquesta manera. Els canons amb els suports corcats, les defenses abandonades i manca d'eines i armes.

Després de parlar de l'estat físic de la plaça i del contingut de la mateixa ens parla dels avenços fets pels francesos en el setge de la mateixa:

«El tercero estado de la plaça, se deve considerar, segun estava en el dia nueve por la tarde, hallandose como se hallava con dos brechas abiertas, la una en el flanco del baluarte de S. Andres, y la otra en el flanco del baluarte de las barracas, capaz de avançarse, y de entrar sinco hombres de frente por ella, con dos minas hechas capaces de mucha gente, pues de una de ellas vieron los testigos ofensionales salir diez y seis hombres, y aun consta que podian estar en ellas muchos mas, los baluartes y cortinas tan cascados de las baterias enemigas, que con cien cañonaços, que en espacio de poco mas de un cuarto de hora se disparavan con las 22 pieças que batian, se huvieran derribado, los ataques, y las baterias de el enemigo en el arce del fosso, y la guarnicion se hallava poca, y cansada, sin puestos para poder pelear, por haver derribado el enemigo las obras muertas, assi de los travesses, como de las cortinas, sin artilleria montada, impossibilitados, todos de poder hazer cortaduras por falta de terreno capaz, y de faxinas, çapas y palas, sin macho, castillo, ni otra fortificacion en donde poder retirarse para capitular y finalmente estava la plaça en tal estado, que quando los Generales Franceses entraron dentro de ella dixeron publicamente, que el Comandante les havia engañado con sus roncás, y que à aver sabido el miserable estado de la plaça, ni à prisioneros de guerra les huvieran admitido, sino à discrecion; y todo esto consta assi de las declaraciones e los Cabos tomadas à instancia del Fiscal, como de los testigos de la defensa».

L'últim argument del general Quiñones era que el nombre de defensors era massa petit per a les dimensions de la plaça. En primer lloc cita autors militars que afirmen que la guarnició de la plaça ha d'ésser d'un home per cada 2 peus geomètrics del perímetre total. Roses, per la seva part, té de dimensions:

«...el baluarte de San Andres entre frentes y flancos ocupa 425 pies, el de las barracas 377, el de la puerta de tierra 407, el de San Jorge 500, y el de Santiago 482, que juntos importavan 2191. Las cortinas del recinto interior ocupan, como se dixo arriba, 2532 pies, y dos travesses que hay en la puerta de tierra ocupan 40 pies, conque todo el recinto interior de la plaça ocupa 4763 pies geometricos. Las obras exteriores consisten en tres medias lunas, y tres revellines, las tres medias lunas ocupan 1450 pies, y los tres revellines 1570 pies, que juntos importan los de las obras exteriores 3020, que ajustados à los del recinto interior importa el todo 7783 pies geometricos, y segun la comun opinion que se ha dicho, habiendo de ocupar un hombre dos pies, para poderse dezir que avia bastante guarnicion en la plaça de Rosas, segun el compute dicho, necessitava de 3791 hombres, sin entrar en este numero la parte de Cavalleria de que necessita una plaça, y la guarnicion que havia de tener el Castillo de la Trinidad, de todo el que forma Don Gabriel este argumento. La plaça que no tiene competente guarnicion deve rendirse, porque està indefensa, en la plaça de Rosas para aver competente guarnicion, segun reglas militares, necessitava de 3891 hombres sin la parte de Cavalleria, y guarnicion del Castillo de la Trinidad, y no havia sino entre todos 1400, que es mas de la mitad menos de lo que se necessitava, luego es preciso dezir, que la plaça estava indefensa y que tenia obligacion de rendirse el Governador para salvar la gente yà que era impossible conservar la plaça».

El document insisteix en la falta d'homes i materials per fer talladures en les bretxes dels baluards i passa al segon argument del fiscal sobre aquest punt de l'acusació, el de no haver avançat els treballs dels assetjants des del dia en que varen signar el document tot comprometent-se a resistir. Sobre aquest punt diu:

«...porque no es negable, que el dia siete solamente empezaron los rezelos de que la plaça se minava, y en el dia nueve claramente se sabia estar minada la plaça por dos partes, en el dia siete no avia sino una brecha, y aun esta no capaz de avançarse, y en el dia nueve avia otra brecha en el baluarte de las barracas capaz de avançarse, y mucho mayor que las primeras».

Afegeix encara que hi ha testimonis que varen sentir dir a Pere Rubí que la plaça hauria de rendir-se el dia nou al matí, malgrat que testimonis del fiscal ho neguessin.

Per acabar la defensa d'aquest segon punt de l'acusació insisteix en el fet que les capitulacions varen ésser molt generoses:

«Las capitulaciones que se firmaron no hay duda que fueron de las mas honrosas que describen los Autores militares, y aun se

deve à la maña de Don Gabriel el averlas alcançado, porque temiendo que si el enemigo sabia el estado de la plaça no avia de firmar capitulacion honrada à la Guarnicion, no quiso que entrassen rehenes dentro del recinto interior de la plaça, sino que en el fosso de ella se hizieron las capitulaciones, y por esso dixeron los Generales Franceses quando entraron, como consta de lo que arriba se dixo, que à haver sabido lo indefenso de la plaça, ni à prisioneros de guerra les huvieran admitido, sinò a discrecion del vencedor, del que se sigue, que si el enemigo se pudo gloriarse de que la plaça se rindiera à su fuerça, le sirve en tanta perdida, de consuelo à Don Gabriel el poder gloriarse de aver salvado la Guarnicion...».

Sembla clar que els francesos desconeixien l'estat real de la plaça. Les afirmacions dient que, per un desertor, els francesos se n'havien assabentat, no semblen correctes.

Després d'aquest punt tan important, a la defensa del qual s'havia destinat la major part de l'escrit de súplica, es passa a la tercera acusació del fiscal, la de no haver comunicat a Pere Rubí la decisió de rendir-se. Els arguments són els mateixos que en el primer punt, és a dir, que el general Quiñones havia estat enviat a substituir Rubí, i per tant, que en el moment de substituir-lo tenia els mateixos poders i independència que el mateix Rubí. De totes maneres ens diu també que:

«Pero preciandose Don Gabriel assi de cortesano Cavallero, como de soldado, aunque reconocia que por lo soldado no le tocava tal obligacion, como Cavallero, y amigo de Rubi se lo participò, y no contradixo à ello Don Pedro Rubí, como parece de la deposicion de Don Pedro Andres de Guzman, el qual aunque unico, y singular haze bastante prueba en defensa, particularmente constando de esto en la declaracion que se le tomò a instancia del Fisco, como lo dizen las doctrinas arriba marginadas, y si Rubí estava habil para governar, y Don Gabriel avia de obrar con dependencia, podia Rubi contraddezir al rendimiento, y dar orden à los Cabos de que no le obedeciessen, lo que podia hazer con tiempo, pues consta que se lo participò, no solamente antes de tratar las capitulaciones, pero y aun antes que no avia explicado al enemigo el porque hacia la llamada».

El penúltim punt del fiscal era el de per què no havia revisat les mines abans de rendir-se, ni haver esperat a fer foc a algunes d'elles. Sobre això diu que era molt clar que estaven excavant les mines, i que fins i tot veien entrar i sortir els soldats, i que el mateix general les havia observat des de la bretxa, amb tant de perill que una bala li travessà el barret. Així mateix, diu que ja els havien avisat el dia 8 de juny de que estaven minant la plaça i que des del moment en que les fessin volar ja no hi hauria quartel.

L'últim punt del fiscal era el de per què no havia avisat el capità general de Catalunya, el duc de Medinasidònia abans de capitular. Diu sobre això textualment:

«... quando una plaça se halla estrechada, no hay regla militar cierta en el modo de hazer las capitulaciones, pues las mas veces mas està en el arbitrio del enemigo, que en el de los sitiados, y assi de deve capitular como se puede».

També diu que era precis de fer-ho ràpidament abans no s'assabentessin de l'estat real de la plaça:

«Sabia Don Gabriel la inferioridad de nuestras fuerças, y lo imposible del socorro, quedava siempre el enemigo, con el rezelo del poder de nuestras armas, y era bastante este rezelo, para conservarlas en algun credito, y si huviera concedido tiempo para aguardar el socorro, no aviendo, como no avia disposicion para executar lo por la inferioridad, era combidar al enemigo à perdersenos totalmente el temor, y adelantar sus progressos, como tal vez ocasionò esto, el que no intentasse continuar sus conquistas».

Acaba el document amb paraules de súplica al rei:

«... no avia de faltar el suplicante à las obligaciones de su sangre, ni à los servicios que tiene su casa ofrecidos, por muchas centurias, à la Real Corona de V.M. como ni tampoco avia de malbaratar los treinta años que ha servido con cabal fineza en los Reales Exercitos de V.M. assi en los Paisses de Flandes, como en el Principado de Cataluña, y estremadura: confiessa que ha sentido este siniestro golpe de la fortuna, por tocarle à su punto, y estimacion, pero ademàs que espera que el animo con que le ha sufrido, le ha de trocar la suerte por ser las adeversidades escalon ordinario para el lauro. Espera tambien que aviendo servido à un Monarca, como es V.M. no se le han de deslucir los servicios, los quales aunque enanos, no duda creceràn baxo la sombra de tan Soberana Magestad. Suplica à V.M. sea de su Real Servicio mandar se le despache la causa, y con su Real decreto declarar que se digna de darse por bien servido del suplicante en lo que ha obrado en el sitio de Rosas, que todo lo recibirà à merced de V.M.».

Així conclou aquest trist episodi de la història de Roses. Per a la vila de Roses, però, poc importava ja. Sabem per una carta ressenyada per Maura que el general Quiñones va ésser condemnat a 10 anys de presidi. Ignorem, però, si s'arribà a complir la condemna.

Epíleg

Al llarg d'aquestes pàgines hem vist com la vila de Roses a l'inici de l'edat moderna començà un extraordinari procés de fortificació que la convertí en el principal centre fortificat de la comarca, i en un punt clau per a la defensa de la nova frontera després del tractat dels Pirineus. Un procés que capgirà l'evolució natural de la vila i que fou la causa directa dels sofriments que hagué de patir la vila en les successives guerres amb França. Després del setge del 1693, Roses prengué part en la Guerra de Successió al costat filipista i a la Guerra Gran sofrí un altre setge que arruïnà definitivament la vila antiga de dins la Ciutadella.

ANNEX

Relacionem aquí les fonts documentals emprades per a la redacció del present estudi. Hem dividit les fonts en quatre apartats, fonts arxivístiques, impressos de l'època, recopilacions documentals i bibliografia. Junt amb la referència s'inclou l'abreviació emprada en el text. Pel que fa referència als llibres, aquest s'han citat normalment pel nom de l'autor. Agraïm des d'aquí als arxius i biblioteques que ens han atès i han permès, així, la realització del treball.

A Fonts arxivístiques

- i) Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA). Cancelleria, reg. 4879.
- ii) Archivo General de Simancas (AGS). Guerra Antigua (GA), legs. 52,55,56. Guerra Antigua, Servicios Militares (SM) legs. 24,94.
- iii) Biblioteca Nacional, Madrid (BN) Manuscrits Núms. 2398-2406, correspondència del duc de Villahermosa. Núms. 1377, 1630 i 2700.
- iv) Arxiu Històric Provincial de Girona (AHPG). Protocols notariais de Roses, Notari Nicolau Roig, vol. 54, inventaris.
- v) Arxiu Històric Municipal de Girona (AHMG). Actes municipals dels anys 1693-94.
- vi) Service Historique de l'Armée de Terre, Vincennes, França (SHAT). Archives de la Section Technique du Génie, section III, núm. 123.

B Impressos de l'època

- i) Biblioteca de Catalunya (BC) Col·lecció Bonsoms. Núms. 5088, 5473, 5910, 7617.
- ii) British Library, London (BL) Col·lecció Egerton, 328.
- iii) Biblioteca Nacional, Madrid (BN). Impres VE 201-66.
- iv) Biblioteca Palau de Peralada (BPP). Diversos impressos de la biblioteca.

C Compilacions documentals

- i) Abreu, J. A. Colección de los tratados de Paz (1750) (ABREU)
- ii) Dietari del Antich Consell Barceloní. Vol. XXI (anys 1692-1695), Institut Municipal de Història, barcelona (1967). (DACB)
- iii) Fernandez, M. Corpus Documental de Carlos V. (5 vol) (1975). (CDCV)
- iv) Maura, G. y Alberto de Baviera. Documentos inéditos referentes a las postrimerías de la Casa de Austria. (4 vol) Madrid (1929). (MAURA)
- v) Memorial Histórico Español, Tomos XVIII (1864), Cartas de algunos pp de la Compañía de Jesus, XX-XXII (1891), Apéndice documental a la crónica de Miquel Parets. (MME)

D Bibliografia

- Ainaud, J. La plaza fuerte de Rosas. Revista de Gerona, num. 31, p 38 (1965).
- Alvarez, C. Catálogo XVIII del Archivo General de Simancas. Valladolid (1949).
- Badia, J. L'Arquitectura Medieval de l'Empordà. (Vol IIB) Diputació de Girona (1981).
- Balcells, A. Història dels Països Catalans. EDHASA (1981).
- Barberà, P. Roses, Ed. Dalmau Carles, Girona (1984).

- Busquets, J. i Nadal, J. Les possibilitats de la demografia històrica a les comarques gironines. Inventaris dels arxius parroquials de la diòcesi. IEG (1975).
- Capel, H. i altres. Los Ingenieros Militares en España, siglo XVIII. Publicacions de la Universitat de Barcelona (1983).
- De la Plaza, A. Guia del investigador. Archivo General de Simancas. (1986).
- Díaz N. El emperador Carlos I y Rosas. Revista de Historia Militar. Núm. 57 (1984) pag. 55.
- Domínguez Ortiz, A. (Director). Historia de España. vols. 5-6 Ed. Planeta (1988).
- Feliu de la Peña, N. Anales de Cataluña, Vol III, Barcelona (1709).
- Iglesies, J. El fogatge del 1553. Fundació Vives Casajoana.
- Kamen, H. La España de Carlos II. Ed. Crítica (1981).
- Madoz, P. Diccionario Geográfico Histórico. 11 vol. (1845-50).
- Marqués de Lozoya. Historia de España. Salvat.
- Martí, S. Rosas. Ed. Libreria P. Torres, Girona (1895).
- Milot, Mémoires Politiques et Militaires pour servir à l'histoire de Louis XIV et de Louis XV composés sur les pièces originales recueillies par Adrien Maurice, Duc de Noailles, Marechal de France et ministre d'état. Paris (1777) (Biblioteca Borja, Sant Cugat del Vallés). (NOAILLES)
- Monsalvatje, F. Los monasterios de la Diócesis Gerundense. Vol XIV.
- Oliva Prat, M. Historia de las excavaciones de Rosas. Revista de Gerona núm. 31, p. 63 (1965).
- Palol, P de. Rosas de la Antigüedad a la Edad Media. Revista de Gerona núm. 31 p. 19 (1965).
- Pella y Forgas, J. Historia del Ampurdán (1883).
- Reglà, J. Els virreis de Catalunya. Ed. Vicens Vives (1956).
- Riera, E. Etapa Barcelonesa del Condado de Ampurias. AIES (1976), p. 259.
- Ripoll, E. Els grecs a Catalunya. Ed. Icaria (1983).
- Rodeja, E. Figueras Notas Históricas (1387-1755). IEA (1956).
- Sanabre, J. La guerra dels segadors a l'Empordà. Biblioteca del Palau de Peralada.
- Sanabre. La acción de Francia en Cataluña (1956).
- Sánchez, F. Cataluña y el Gobierno Central tras la Guerra de los Segadores (1652-1679). Publicacions de la Universitat de Barcelona (1983).
- Sanz Roca, J. La ciudadela de Rosas. Revista de Gerona, num. 31, p 54 (1965).
- Schneider, F. Historia de las doctrinas militares. Ed. Vergara (1966).
- Serra, E. Cataluña en los siglos XVI y XVII, en Historia de los Pueblos de España. Ed. Argos Vergara (1984).
- Servicio Histórico Militar. La guerra de minas en España. Madrid (1940).
- Sevillano, F. Inventario de pergaminos medievales de monasterios gerundenses. MEN (1953)
- Torrent, R. Doña Juana, madre de Fernando el católico en San Mori. AIEA (1964-65) p. 41.
- Vayreda, P. El priorat de Lladó i les seves filials. Bib Balmes. Barcelona (1931).

NOTES

- (1) Ripoll, pàg. 87.
- (2) Veure el capítol sobre Roses de l'obra de Badia.
- (3) Un inventari dels pergamins del ACA sobre Roses es troba a Sevillano, pàg. 209.
- (4) L'arxiu es troba actualment a Sevilla.
- (5) Revista de Girona, núm. 31 (1965).
- (6) Per un resum veure l'obra de E. Serra.
- (7) Busquets i Nadal.
- (8) Veure el comentari de Badia.
- (9) Badia ob. cit.
- (10) BN manuscrit 2.700.
- (11) Badia ob. cit.
- (12) Riera.
- (13) Badia ob. cit.
- (14) Badia ob. cit.
- (15) BB manuscrit 2.700.
- (16) Badia ob. cit.
- (17) AGS Diversos de Castilla, leg. 40.
- (18) Iglesias.
- (19) CDCV vol. II p. 121 (Doc CCLIV, AGS).
- (20) Quan el present estudi estava ja acabat ens ha arribat a les mans un article del general Diaz Romaniac sobre l'actuació de Pizaño a Roses, basat en una monografia sobre aquest enginyer (que no hem pogut consultar) i en dades complementàries de les que aquí presentem. Destaquem la reproducció d'una planta del castell de la Trinitat. Les dades que subministra coincideixen, però, bàsicament amb les aquí presentades.
- (21) CDCV vol. II p. 162 (Doc CCLXI, AGS).
- (22) CDCV vol. II p. 197 (Doc CCLXVII, AGS).
- (23) CDCV vol. II p. 211 (Doc. CCLXIX, AGS).
- (24) CDCV vol. II p. 436 (Doc CCCXXXVI, AGS).
- (25) CDCV vol. III p. 317 (Doc DI, AGS).
- (26) CDCV vol. III p. 360 (Doc. DXIV, AGS).
- (27) CDCV vol. III p. 550 (Doc. DLXVI, AGS).
- (28) CDCV vol. III p. 566 (Doc DLXXIV, AGS).
- (29) AGS, GA leg. 55, 180.
- (30) De la Plaza.
- (31) Alvarez.
- (32) AGS, GA leg. 52, 183.
- (33) AGS, GA leg. 52, 189.
- (34) AGS, Estado leg. 308.
- (35) AGS, GA leg. 47, 206.
- (36) AGS, GA leg. 52, 170.
- (37) AGS, GA leg. 52, 191.
- (38) AGS, GA leg. 52, 193.
- (39) AGS, GA leg. 56, 242.
- (40) ACA, Cancilleria, Reg. 4879, fol XXX.
- (41) AHPG, Notaria de Roses. Nicolau Roig, vol. 54 (Inventaris).
- (42) BN, manuscrit 2.700.
- (43) AGS, GA leg. 1.467.
- (44) BN, manuscrit 1.377.
- (45) AHAT.
- (46) BN, manuscrit 2.700.
- (47) MHE, tom XX, p. 400.
- (48) BPP.
- (49) MHE, tomo XXII (Doc. 761, AGS).
- (50) MHE, tomo XXII p. 319 (Doc. 763, AGS).
- (51) AGS, GA leg. 1.467.
- (52) BN, manuscrit 1.777.
- (53) AGS, GA leg. 1.504.
- (54) MHE, tomo XXII p. 325 (Doc. 766, ACA).
- (55) MHE, tomo XXII p. 346 (Doc. 784, ACA).
- (56) BN, manuscrit 1.630.

- (57) BN, manuscrit 1.377.
- (58) MHE tomo XVIII p. 65.
- (59) MHE tomo XVIII p. 67.
- (60) BN, manuscrit 1.377.
- (61) Abreu.
- (62) Sánchez.
- (63) BN, manuscrit 2.406, 76.
- (64) BN, manuscrit 2.406, 96.
- (65) BN, manuscrit 2.406, 101.
- (66) BPP.
- (67) Noailles.
- (68) Noailles.
- (69) BL, Egerton. 328 / 50/53.
- (70) BL, Egerton. 328 / 50-53.
- (71) Schneider.
- (72) BN, VE 201-66.
- (73) BC, Bonsoms, 5.088.
- (74) BC, Bonsoms, 5.088.
- (75) BL, Egerton. 328 / 50-53.
- (76) Reproduït a Revista de Girona, nota 5.
- (77) Capel.
- (78) AGS, GA Servicios Militares, legs. 24, 94.
- (79) BN, manuscrit 2.407, 129.
- (80) BL, Egerton. 328 / 50-53.
- (81) DACB.
- (82) AHMG, Actes any 1694.
- (83) BPP.